

**GÜNCEL SANATTA GELENEĞİN TEMSİLİ
OLARAK ÇARPANA DOKUMA**

Melek GÜNDAY

Yüksek Lisans Tezi

Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı

2023

(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI ANASANAT DALI

GÜNCEL SANATTA GELENEĞİN TEMSİLİ OLARAK ÇARPANA DOKUMA
(Tablet Weaving as The Representation of Tradition in Contemporary Art)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Melek GÜNDAY

Danışman: Doç. Dr. Cemile Didem ÖZİŞİK

Erzurum
Ocak 2023

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Melek GÜNDAY tarafından hazırlanan “Güncel Sanatta Geleneğin Temsili Olarak Çarpana Dokuma” başlıklı çalışması 26 /01 / 2023 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı, Halı Kilim Eski Kumaş Desenleri Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:	Prof.Dr. Düriye KOZLU İSMAİLOĞLU <i>Osmangazi Üniversitesi/Eskişehir</i>	Aslı Islak İmzalıdır
Danışman:	Doç.Dr. Cemile Didem ÖZİŞİK <i>Atatürk Üniversitesi / Erzurum</i>	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi:	Prof.Dr. A. Aslıhan EROĞLU <i>Atatürk Üniversitesi / Erzurum</i>	Aslı Islak İmzalıdır

Enstitü Yönetim Kurulunun
..... tarih ve sayılı
kararı.

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof.Dr. Ahmet Selim DOĞAN

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Fine Arts

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “GÜNCEL SANATTA ZANAATİN TEMSİLİ OLARAK ÇARPANA DOKUMA” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

26 /01/ 2023

Aslı Islak İmzalıdır

Melek GÜNDAY

☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Enstitü Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

TEŞEKKÜR

“Güncel Sanatta Geleneğin Temsili Çarpına Dokuma” başlıklı tezin düşünce ve yazım sürecinde bilgi, tecrübesi ile desteklerini esirgemeyen tezin doğup, büyüyüp ve olgunlaşmasını sağlayan tez danışmanım Doç. Dr. Cemile Didem ÖZİŞİK’a, bu eğitimi almam için beni yüreklendirerek yanımda olan Prof. Dr. A.Aslıhan EROĞLU’na destekleri için sevgili eşim ve kızlarıma, minnet ve şükranlarımla.

Melek GÜNDAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜNCEL SANATTA GELENEĞİN TEMSİLİ OLARAK ÇARPANA DOKUMA

Melek GÜNDAY

Ocak 2023, 100 sayfa

Amaç: Çarpana dokuma, geleneksel Türk el sanatları geleneği içerisinde köklü bir geçmişe sahiptir. Bu köklü geçmişine rağmen çarpana dokuma, günümüzde endüstriye karşı varlığını sürdürmek için direnen, maddi kültür değerlerimiz içinde yer almaktadır. Bu doğrultuda yapılan çalışmanın amacı, özellikle son yıllarda ön plana çıkan geleneksel çarpana dokuma sanatının araştırılıp dokuma teknikleri üzerinde çalışma yapılması, güncel sanat içerisinde geleneksel dokuma sanatının incelenmesi ve çarpana dokuma tekniğinin güncel sanat çerçevesinde sanatsal bir proje olarak gerçekleştirilmesidir.

Yöntem: Bu çalışmada öncelikle çarpana dokumaya yönelik alanyazın taraması yapılmıştır. Yapılan alanyazın taramasında çarpana dokumanın tarihsel gelişimi betimlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca çarpana kartlarının hareketlerine bağlı olarak sonsuz desen olanağı sunan tekniği ile çeşitli çarpana dokuma örnekleri hazırlanmıştır. Bununla birlikte geleneksel dokuma sanatını güncel sanat olarak uygulayan Faig Ahmed örneği araştırma kapsamında incelenmiştir. Uygulamalı bir araştırma olan bu çalışmada çarpana dokuma ile ilgili güncel sanat projesi hazırlanarak sunulmuştur.

Bulgular: Araştırma kapsamında çarpana dokumanın evrensel bir dil olduğu, her kültüre ait gösterge niteliği taşıdığı ve geleneksel olarak günlük hayatta kullanıldığı tespit edilmiştir. Buna göre çarpana dokumalara ait renk, desen ve motiflerin, diğer dokumalarda olduğu gibi yaşadıkları toplumun kültür ve inançlarını bildiren tarihi bir belge niteliğinde olduğu gözlemlenmiştir. Geleneksel dokuma sanatının 20.yüzyıldan itibaren güncel sanat içerisinde yer almaya başladığı tespit edilmiştir.

Sonuç: Dünyada birçok uygarlık tarafından yüzyıllar boyu kullanılmış olan çarpana dokumacılığı, endüstrideki gelişme ile fabrikasyon ürünlere kolay ulaşılabilir olması, sentetik liflerin yaygınlaşması sonucu bulunduğumuz çağın tüketim anlayışına ters düşerek geri planda kalmıştır. Bu bağlamda bir kültür mirası olarak çarpana dokuma sanatı, geleneksel teknik özellikleri korunarak içinde bulunduğumuz çağın sanatı içerisinde yeni anlam arayışları ile yeniden değerlendirilerek güncel sanat ortamına taşınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çarpana dokuma, geleneksel dokumalar, güncel sanat, barkod.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

TABLET WEAVING AS THE REPRESENTATION OF TRADITION IN CONTEMPORARY ART

Melek GÜNDAY

January 2023, 100 Pages

Purpose: Tablet weaving has a long history within the traditional Turkish handcraft. Despite this deep-rooted history and its material cultural value, tablet weaving is trying to survive against industrialization today. The aim of this study is to research the traditional art of tablet weaving, to understand different tablet weaving techniques, to examine the traditional weaving in contemporary art and to deploy the tablet weaving technique within a contemporary art project.

Method: In this study, a literature review on tablet weaving was conducted to begin with. The literature review aims to outline the historical development of tablet weaving. In addition, various tablet weaving samples were prepared with this technique that offers endless pattern possibilities depending on the movements of the tablets. Finally, works of Faig Ahmed, who practices the traditional art of weaving, have been examined. In this study, which is an applied research, a contemporary art project related to weaving has been prepared and presented.

Findings: This research has shown that weaving is a universal language with characteristic of each individual culture and is traditionally used in daily life. Accordingly, it is observed that the colors, patterns and motifs of the tablet weavings, as in other weavings, are historical documentations that codify the culture and beliefs of the society they exist in. It has also found that traditional weaving has been employed in contemporary art since the 20th century.

Conclusion: Tablet weaving, which has been used for centuries by many civilizations in the world, has lost its role and function as a result of industrial advances, easy access to mass production, and the widespread use of synthetic fibers. In this context, the art of weaving, as a cultural heritage, has been re-evaluated with a search for new meanings in contemporary art, while preserving its traditional technical features.

Keywords: Tablet weaving, traditional weavings, contemporary art, barcode.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	i
ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİ	xi
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
Giriş	1
Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar	4
Çarpana Nedir?.....	4
Çarpana Dokuma.....	6
Çarpana Dokuma Tarihçesi.....	7
Çarpana Dokumaların Geleneksel Kullanım Alanları	13
Yaşam alanlarında.	13
Taşıma işlerinde.	15
Hayvan koşum takımlarında.	17
Çocuk bakımında.	17
Giyim ve baş süslerinde.	19
Silah askılarında.	19
İKİNCİ BÖLÜM	21
Çarpana Dokumacılığında Kullanılan Araç ve Lifler.....	21
Dokuma Tezgâhı	21
Çarpana Kartı	23
Kılıç.....	23
Mekik	24
Çarpana Dokumada Kullanılan Lifler	24
Çarpana Dokumada Teknik.....	25
Dokuma plan tablosu hazırlama.....	27
Dokumaya hazırlık.	29
Çarpana Kartlarından İplik Geçirme Uygulamaları	32
Tek yönden çözgü geçirme.	32

Orta simetrik çözgü geçirme.	33
İkili grup çözgü geçirme	33
Çoklu grup çözgü geçirme.	34
Çarpana kartlarında boş delik bırakma.	34
Serbest teknik (strüktür) ile desenleme.	35
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	36
Güncel Sanatta Geleneksel El Dokuma: Faig Ahmed Örneği.....	36
Faig Ahmed'in Hayatı.....	36
Sanatçının Eriyen/Akan Sürrealist Halı Yorumu	38
Faig Ahmed'in Sanat Anlayışı ve Eserleri.....	42
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	51
UYGULAMA RAPORU.....	51
Uygulamanın Yapılış Gerekçesi	51
İçerik ve Biçime Yönelik Saptamalar	60
Barkod: Yağcıbedir halısı için çarpana dokuma uygulaması.....	62
Dokuma plan tabloları.....	64
Barkod: Bardız kilimi için çarpana dokuma uygulaması.....	67
Dokuma plan tabloları.....	69
Barkod: Ehram dokuması için çarpana dokuma uygulaması.....	73
Uygulamanın Düşünsel Yönü	81
Sonuç	83
KAYNAKÇA	85
ÖZ GEÇMİŞ.....	87

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.	Çarpana Kartlarının Değişik Formları	4
Şekil 2.	Ağaçtan Yontularak Yapılmış Çarpana Kartları, Erzurum Olgunlaşma Enstitüsü Koleksiyonu.	5
Şekil 3.	Üzerinde Çarpana Kartları Olan, Çarpana Dokuma Örneği.....	6
Şekil 4.	Ramses Kuşağı ve Detayı	9
Şekil 5.	Kraliçe Asa'nın Mezarında Bulunan Çarpana Kartları ve Tezgâhı, Oslo Eski çağ Müzesi	10
Şekil 6.	Plakalı Tezgâh Maketi. Berlin Devlet Müzesi	11
Şekil 7.	Çarpana Dokuma Düzenegi. Louvre Museum	12
Şekil 8.	Çarpana Dokumalarla Bezenmiş Çadır	14
Şekil 9.	Çadır Direği Detayı	15
Şekil 10.	Sarıkeçili Yörük Göçü Karaman	16
Şekil 11.	Erzak Taşıma Çuvalı	16
Şekil 12.	At Koşum Takımından Detay	17
Şekil 13.	Bebek Beşiğinde Kullanılan Çarpana Dokuma	18
Şekil 14.	Bebek Taşımada Kullanılan Çarpana Dokuma	18
Şekil 15.	Farklı Bel Bağları	19
Şekil 16.	Fişeklik, barutluk detayı, kolçak ve kolçak detayı TSM env.	20
Şekil 17.	Açık Alanda Çarpana Dokuma	21
Şekil 18.	Tezgâh da Çarpana Dokuma	22
Şekil 19.	Bele Bağlayarak Çarpana Dokuma	22
Şekil 20.	Çarpana Kartı ve Kılıç Örneği. Erzurum Olgunlaşma Enstitüsü Koleksiyonu.	23
Şekil 21.	Mekik.....	24
Şekil 22.	Kılıç Kını Askısı, TSM 1/298, Silah Bölümü.	25
Şekil 23.	Dokuma Plan Tablosu.....	28
Şekil 24.	Seçili Kartların Okunması	29
Şekil 25.	Dokuma Plan Tablosuna Göre Hazırlanmış Dokuma	30
Şekil 26.	Aynı Çözüğü Üzerinde Çarpana Kartlarının İleri-Geri Çevrilmesi İle Oluşan Farklı Desenler	31
Şekil 27.	Çarpana Kartlarının Dört Adımda İleri Döndürülme (Yuğma) Hareketleri	32
Şekil 28.	Tek Yönden Çözüğü Geçirme Tekniği	33
Şekil 29.	Orta Simetri Çözüğü Geçirme Tekniği.....	33

Şekil 30.	<i>İkili Grup Çözgü Geçirme Tekniği</i>	34
Şekil 31.	<i>Çoklu Grup Çözgü Geçirme Tekniği</i>	34
Şekil 32.	<i>Çarpana Deliklerinin Boş Bırakılması Sonucu Elde Edilen Dokuma Örnekleri</i>	35
Şekil 33.	<i>Serbest Teknik (Strüktür) ile Desenleme</i>	35
Şekil 34.	<i>Toys for Terrorists' Children. 200 Venedik Bienali Digital Prints</i>	37
Şekil 35.	<i>Sheikh Al Maktun Art Collection, Abu Dabhi, UAE,</i>	39
Şekil 36.	<i>Gautama, 2017, Arselan art contemporain, Montreal, Canada/Currier Museum of Art, New Hampshire, USA,</i>	39
Şekil 37.	<i>Salvador Dali, "Belleğin Azmi (Eriyen Saatler)" 1931</i>	40
Şekil 38.	<i>Doubt"</i>	41
Şekil 39.	<i>"Yahya al-Shirvani al-Bakuvi"</i>	41
Şekil 40.	<i>"Shams Tabrizi"</i>	42
Şekil 41.	<i>Essence, LACMA collection 102.24 × 169.55 cm.....</i>	43
Şekil 42.	<i>"Tradition in Pixel, 2010</i>	44
Şekil 43.	<i>Recycled Tradition, 2014 "Jejim carpet from Karabakh Azerbaijan, early XIX century,</i>	46
Şekil 44.	<i>"Double Tension"</i>	47
Şekil 45.	<i>"Door of Doors, 2016"</i>	48
Şekil 46.	<i>"Points of Perception"</i>	49
Şekil 47.	<i>8 Numaralı Cennet Sokağından Kovulma, 2012.....</i>	50
Şekil 48.	<i>Hekim Erasistratus, Antiokhos'un Stratonikeia'ya Aşkını Farkediyor. Benjamin West, 1772,</i>	52
Şekil 49.	<i>Stratonikeia'nın Ayak İzleri I 40x300cm</i>	54
Şekil 50.	<i>Stratonikeia'nın Ayak İzleri I ve II (Sergi Alanı) 40 x300cm</i>	54
Şekil 51.	<i>Stratonikeia'nın Ayak İzleri I (Detay)</i>	54
Şekil 52.	<i>Stratonikeia'nın Ayak İzleri II.....</i>	55
Şekil 53.	<i>Stratonikeia'nın Ayak İzleri II (Detaylar)</i>	56
Şekil 54.	<i>Katarsis 57x200 cm.....</i>	58
Şekil 55.	<i>Katarsis (Sergi Alanı)</i>	58
Şekil 56.	<i>Katarsis (Detay)</i>	58
Şekil 57.	<i>Çarpana Workshop</i>	60
Şekil 58.	<i>Çarpana Workshop detay.....</i>	60
Şekil 59.	<i>Banksy, "Barcode", 2004. Editions: 150 signed, 600 unsigned.....</i>	61
Şekil 60.	<i>Yağcıbedir Halısı, 18. Yüzyıl 113x140.....</i>	63
Şekil 61.	<i>Zemin Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması</i>	64

Şekil 62.	“Mihrap” Zemin Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	64
Şekil 63.	“Nazar Boncuklu” Bordür Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	64
Şekil 64.	Bordür Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	65
Şekil 65.	Zemin Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	65
Şekil 66.	“Sıra Dağlar” Bordür Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	65
Şekil 67.	Barkod Çizgileri Şablonu ve Dokuma Uygulaması-1	66
Şekil 68.	Barkod Çizgileri Şablonu ve Dokuma Uygulaması-2	66
Şekil 69.	Çarpana Dokumalar ve Yağcıbedir Halısı Örneği	66
Şekil 70.	Barkod ve Yağcıbedir Halısı.	67
Şekil 71.	Bardız Kilimi Örneği.....	69
Şekil 72.	Gül Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	69
Şekil 73.	Bahar Dalı Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	70
Şekil 74.	Çiçekli Bordür Şablonu ve Dokuma Uygulaması	70
Şekil 75.	Dişli Bordür Şablonu ve Dokuma Örneği.....	70
Şekil 76.	Bahar Dalı Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	71
Şekil 77.	Tomurcuk Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	71
Şekil 78.	Lale Motifi ve Dokuma Uygulaması	71
Şekil 79.	Barkod Çizgileri Şablonu ve Dokuma Uygulaması	72
Şekil 80.	Çarpana Dokumalar ve Bardız Kilimi Örneği.....	72
Şekil 81.	Barkod ve Bardız Kilimi.....	73
Şekil 82.	Ehramın Örtünme Şekilleri	75
Şekil 83.	“Zincir Haşiye” Bordür Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	75
Şekil 84.	“Aynalı Kutu” Bordür Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	76
Şekil 85.	Bordür Motif Şablonu ve Dokuma Uygulaması	76
Şekil 86.	“Zincir Haşiye” Bordür Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	76
Şekil 87.	“Pirinç Deni” Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	77
Şekil 88.	“Pirinç Deni” Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	77
Şekil 89.	“Pirinç Deni” Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	77
Şekil 90.	“Pirinç Deni” Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması	78
Şekil 91.	Çarpana Dokumalar ve Ehram Örnekleri	78
Şekil 92.	Barkod ve Ehramlar	79
Şekil 93.	Barkod: Yağcıbedir 55x95 cm.....	79
Şekil 94.	Barkod: Bardız 55x95 cm	80
Şekil 95.	Barkod: Ehram 55x95 cm	80

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİ

Akt.	: Aktaran
Çev.	: Çeviren
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
Vd.	: Ve diğerleri
G.	: Geri
İ.	: ileri
T.	: Tekrar
S.	: Sol Büküm
Z.	: Sağ Büküm
	: Arkadan öne geçen iplik yönü
	: Önden arkaya geçen iplik yönü

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş

Dokumacılık, Neolitik Dönem’le başlayıp bunu takip eden devirlerde daha büyük gelişmeler göstermiştir. Dokumacılık tarihinin çok uzun bir geçmişi vardır. Göçebe olarak varlıklarını sürdüren toplulukların zor doğa şartları karşısında oluşan ihtiyaçları ve aynı zamanda doğanın sunduğu mevcut imkânlarla dokumacılığı geliştirmişlerdir. Dokumacılığın doğduğu, varlığını sürdürdüğü ve oradan da dünyaya yayıldığı coğrafyanın Türkistan bölgesi olduğu kabul edilmektedir (Yetkin, 1991).

Hemen hemen bütün coğrafyalarda karşımıza çıkan dokumacılık yaşamın içindeki ihtiyaca ve eldeki malzemeye bağlı olarak şekillenmiş ve üretilmiştir. Bu sanatın Anadolu’da gelenek olarak yüzyıllar boyu sürdürüldüğüne dair örnekleri, sanat tarihi kitaplarında, minyatürlerde, yabancı ressamların eserlerinde ve müzelerde görülmektedir. Dokumacılık ihtiyaçtan doğmuş olsa da Anadolu insanının elinde olan malzeme, teknik, estetik ve kültüre dair bilgi birikimiyle birlikte gelişme göstermiştir. Türk el sanatları geleneği içerisinde köklü bir geçmişi olan çarpana dokumacılığı da geleneksel el dokumaları arasında önem arz etmektedir.

Somut olmayan kültürel miraslarımız arasında olan çarpana dokumalar ve geleneksel Türk el dokumaları Anadolu insanının yüzyıllar boyu süregelen kültürel değerlerindendir. Bu çalışmada, çarpana dokumalar ile birlikte geleneksel Türk el dokumaları çeşitliliği içinden seçilmiş, geniş coğrafyalarda tanınırlığı olan düğümlü dokuma tekniğinden kaynaklı havlı bir yüzeye sahip “halı”, düz dokuma geleneği ile dokunan “kilim” ve dış giysi amacıyla bölgesel olarak üretilmiş bez ayağı dokuma örneği “ehram” ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, çarpana ve çarpana dokumacılığına yer verilmiştir. Anadolu’da, dokumaya adını veren ve bir çeşit dokuma aracı olan “çarpana” ile enleri dar, boyları uzun, çözgü yüzölçümü, mukavemeti yüksek “çarpana dokumalar” üretilmiştir. Bu yönde çarpana dokumalar el dokumacılığı kapsamında ele alınmıştır. Bu dokumaların en önemli özelliği çok sayıdaki ipliğin birbirine kenetlenmesi sonucu mukavemetinin yüksek olmasıdır. Çarpana dokumalar, bağlayıcı olma özelliğinin yanı sıra estetik ve fonksiyonel açıdan da geleneksel hayatta önemli bir yere sahip olmuştur. Yüzyıllar boyu birçok toplum tarafından kullanılmış olan çarpana dokumacılığının MÖ 2000 yıla kadar uzandığı yazılı kaynaklar tarafından ifade edilmektedir. Binlerce yıllık geçmişi olan Çarpana dokumacılığının insanlık

tarihinde ne kadar eski ve önemli olduğu eski çağlarda mezar hediyesi olarak mezarlara konulmasından anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda çarpana dokumalar Orta Asya toplumlarının çadırlarında, hayvan koşum takımlarında, giyim kuşamlarında, taşıma işlerinde kullanılmak üzere dokunan ve kullanılan ürünler olarak önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte neredeyse tüm dünyadaki coğrafi toplumlarda yüzyıllar boyu çarpana dokumacılığının yapıldığı da görülmektedir.

İkinci bölümde el dokumacılığı kapsamında yer alan çarpana dokumaların kendine özgü dokuma tekniğı incelenip, tekniğı içeren uygulamalar yapılmıştır. Çarpana dokumak için temel malzeme, dokumaya adını veren çarpana kartlarıdır. Çarpana kartları ile kurulacak basit bir düzeneğe ile dokuma gerçekleştirilir. Çarpana dokumalar farklı desen özelliğı ile ön plana çıkmaktadır. Çarpana dokumanın desenini; çözgü ipliklerinin renkleri, çözgü ipliklerinin çarpana kartlarından geçirme yönleri, kartların ileri - geri çevrilme sayıları ve yer değıştirmesi gibi hareketler belirler. Çarpana kartlarının sayısı ve kullanılan çözgü ipliğinin kalınlığı, çarpana dokumanın genişliğini, kullanılan çözgü iplerinin uzunluğu ise dokumanın boyunu oluşturur. Çarpana dokumacılığında çeşitli şekillerde yerleştirme, çevirme, ipliklerin çarpana deliklerinden geçirilme yönleri ve iplik renklerinin çeşitliliğı ile eşsiz dokumalar elde edilir. Asıl ilginç olan ise hazırlanmış aynı çözgü üzerinde çevirme sayılarının değıştirilmesi sonucu sınırsız desenlerin elde edilmesidir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde dünya genelinde geleneksel el dokumalarını sanat nesnesi olarak kullanan sanatçılara değinilmiştir. Dünyada birçok sanatçı, dokuma sanatını güncel sanat içerisinde kullanmıştır. Doğup yaşadığı coğrafyanın geleneksel dokumalarından halıyı malzeme olarak alıp güncel sanat nesnesi olarak yeniden yorumlayan Azerbaycanlı Faig Ahmet bu yönde önemli bir örnek olarak alanyazında karşımıza çıkmaktadır. Sanatçı eserlerinde halının geleneksel teknik, malzeme, motif gibi kültürel değerlerini koruyarak halıyı günümüz ifade biçimine dönüştürmüştür. Geleneksel sanat nesnelerini zanaat kapsamında çıkarıp içinde bulunduğu çağın anlatım diliyle sanat eserlerine dönüştürmesi eylemi, dünya genelinde sanat camiası tarafından sanatçının kabul görmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Çarpana dokumanın da geleneksel karakterinin korunarak güncel sanat içerisinde bir ifade dili olarak kullanılması düşüncesiyle uygulama eserleri tasarlanmış ve alanyazına sunulmuştur.

Dördüncü bölümde ise uygulama çalışmalarına yer verilmiştir. Bu tezin odağı olan çarpana dokumaların sürdürülebilirliği için tarafımdan tasarlanmış projeler sunulmuştur. Dönemin hızlı tüketim çılgınlığı ve markalaşma tercihi ile geleneksel el dokuması ürünlerin unutulmasına ve kaybolmasına karşı vurgu için eleştirel bir yaklaşım ile, Anadolu el dokumaları çeşitliliğı içinden çarpana dokuma seçilmiştir. Çarpana dokumaların fiziksel olan

bağlayıcı özelliği yerine bağ kurma düşünseli ile uygulama gerçekleştirilmiştir. Çarpana dokumanın elverdiği teknik kapsamında halı- kilim- ehramların malzeme, renk ve motifleri kullanılarak, uygulama eserlerinde, barkodların çarpana dokumalardan oluşmuş bir form haline dönüştürülmesi sağlanmıştır.

Barkod: Kapitalizmi ve tüketim dünyasını sembolize eden ürün bilgilerini içeren kimlik.

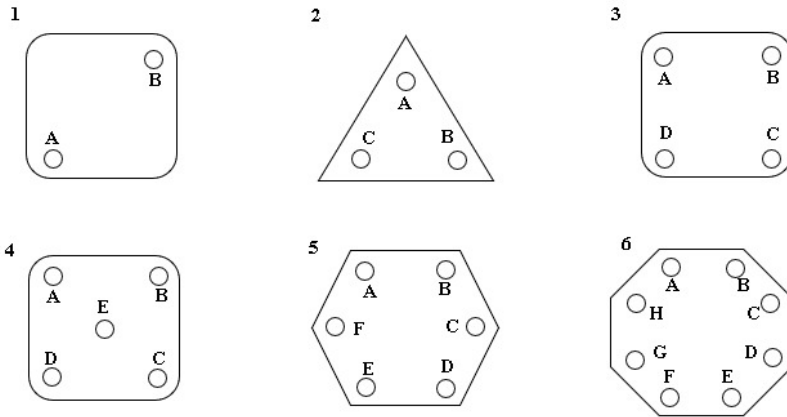

Çarpana Nedir?

“Çarpana” dokumaya adını veren bir çeşit dokuma aracıdır. Anadolu’da el dokumacılığı kapsamında ele alınan enleri dar, boyları uzun, çözgü yüzölçümü dokumaların yapımında kullanılır. Bu dokuma aracı, dokuyucunun kolay ulaşabileceği ve işleyebileceği malzemelerden elde edilmiştir. Sert deri, ince ağaç, fildişi, kemik, mukavva gibi malzemelerden; ince, iki yüzü de pürüzsüz, iki elin kavrayacağı büyüklükte ve sayıda olup köşelerine ipliklerin geçirileceği birer delik delinmiş levhacıklardır. Dokumada birden fazla levhaya ihtiyaç vardır zira dokumanın genişliğini yani enini çarpana levhaların sayısı belirler. Bu levhalar kare, üçgen, çokgen formlarda olabilir ancak yaygın olarak dört köşeli, dört delikli olanı kullanılmaktadır. Çarpana kartlarının değişik formları Şekil.1’de gösterilmiştir.

Şekil 1

Çarpana Kartlarının Değişik Formları

(Günday, 2022)

Çarpana levhalar dokuyucuların tercihi doğrultusunda malzeme ve ebat açısından çeşitlilik gösterir. Standart ölçüleri olmamasına karşın kenar ölçüleri 5x5 cm, 6x6 cm hatta 8x8 cm kadar olabilir. Kalınlıkları 2 mm geçmemelidir. Levha âdeti sınırlı değildir. Ele geçen çarpana kartları incelendiğinde, kullanılan malzemeler ülkeler arasında farklılıklar gösterir. Bu konuda yapılan araştırmalarda Türkiye’de çarpana kartların at, deve gibi hayvanların derisinden, kalın kösele ve ağaçtan yapılmış örneklerine rastlanmıştır. Mısır’da bu amaç için fildişi veya hayvan kemikleri kullanılmıştır. Tunus’ta tahtadan ve kalın mukavvadan yapılmış çarpanalar vardır. Kafkasya’da Fransız oyun kartlarından, Birmanya’da geyik derisinden, Avrupa ülkelerinin birçoğunda tahta çarpana kartlarına rastlanırken kuzey ülkelerinde balık

derisi ve kemik kullanılmaktadır (Koswig, 1970). Ağaçtan yontularak yapılmış çarpana kartları Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2

Ağaçtan Yontularak Yapılmış Çarpana Kartları, Erzurum Olgunlaşma Enstitüsü Koleksiyonu.

(Gözübüyükoğlu, 2020)

Anadolu’da “çarpana” ve/veya “çarpana dokuma” olarak bilinen bu dar, ensiz dokumalar farklı coğrafyalarda kendi dillerinde aldığı adları aşağıdaki gibidir.

- İngiltere _ Tablet weaving, Card weaving (levha dokuma)
- Almanya _ Brettchen (levhacık) Bretchenweberei(levhacıkla dokuma) Brettchenband (levhacıkla dokunmuş bant)
- Arabistan_(Şanfara’da) Mari (Suriye’de) Sudu, Nol dak
- Çekoslovakya_Karticka Karetkovani (kart dokuma)
- Fransa _ Carton Tissage aux cartons
- İspanya _ Cartones armura de cartones
- Hollanda_ Kaart Kaartwaven
- Danimarka _Brikker Brikvaeving
- Norveç _Brikke Brikkvavning Brikkeband
- İsveç_ Brickor Brickvaving Brickband
- İzlanda _ Spjalld Spjaldvernadur Spjaldofidband
- Japonya _ Kumihimo
- Tibet_Ko-tha
- Doğu Türkçesi_ (Atlıhan, 2017).

Enleri dar, boyları oldukça uzun olan dokumaların hepsi birden halk dilinde bant, kolan, kuşak, bağ vb. isimlerle bilinse de dokuma tekniklerinden dolayı birbirlerinden ayrılırlar. Çarpana dokuma, çarpana kartlarıyla dokunurken kolan dokuma gücü ile dokunan dar dokumalardır. Gücü; dokuma tezgâhındaki çözgü üzerine ilave edilmiş olan ve alt ipliklerle üst ipliklerin değişimini ayarlayan tarağa verilen ad olup, kolan dokuma aracıdır.

Çarpana Dokuma

Adına “çarpana” denilen levhalar kullanılarak dokunmuş dokumaya “çarpana dokuma” denir. Dokuma yapabilmek için, temel araç olan ve çarpana denilen sert deri, ince ağaç, fildişi, kemik, mukavva gibi malzemelerden köşeleri delinerek hazırlanmış dokuma aracına ihtiyaç vardır. İnce iki yüzü de pürüzsüz çeşitli sayı, form, ölçüde olup köşelerinde delik bulunmaktadır. Deliklerinden desene ve renge göre birer çözgü ipliği geçirilerek destelenir. Levhaların çözgü iplikleri üzerinde gerginliği sağlanır. Levhalar, kendi ekseni etrafında iki el ile kavranarak 90 derece ileri ve/veya geri döndürülür ve oluşan aralığa atkılı ipliği atılarak sıkıştırılır. Bu işlemin sürekli tekrarlanması sonucu dar dokuma olarak çarpana dokuması elde edilir.

El dokumacılığı kapsamında yer alan çarpana dokumaların birçok karakteristik özelliği bulunmaktadır. En az iki renkle dokunan bu çözgü yüzü şerit dokumalar, ön ve arka yüzünde ortaya çıkan birbirinden farklı desenlerle dikkat çekmektedir. Bu dokumaların en önemli özelliği çok sayıdaki ipliğin birbirine kenetlenmesi sonucu mukavemetinin yüksek olmasıdır. Şekil 3’te güncel bir dokuma örneği sunulmuştur.

Şekil 3

Üzerinde Çarpana Kartları Olan, Çarpana Dokuma Örneği

(Günday, 2000)

Çarpana dokumalar, uzun öğrenme aşamalarını tamamlamış kişilerin el emekleriyle ürettikleri, geleneksel teknik ve estetik yüklü zanaat ürünleridir. Zanaat yaşamı kolaylaştıran ve güzelleştiren ürünlerin, insan gücüyle üretilmesinin bir yoludur. Zanaat yapabilmek için çıraklık, kalfalık ve ustalık gibi evrelerden geçmek gerekir. Zanaat, el işçiliğiyle, sabır ve bilgiyle üretilen el sanatları olarak da tanımlanabilir. Geleneksel üretim şekli olan zanaatlar, bölgesel ve dönemsel olarak farklılıklar barındırır. Zanaatkârlar, uzun öğrenme aşamalarını tamamlamış kişilerin el emekleriyle geleneksel teknik ve estetik yüklü ürünleri üretenlerdir (Sofuoğlu, 2017).

Çarpana dokumalar, somut olmayan kültürel miraslar arasındadır. .Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) el sanatları geleneği içinde yer alan dokumacılık çeşitlerini “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”ne dahil etmiştir. Böylelikle dokumacılığın yaşatılması güvence altına alınmıştır. Koruma kavramı; Dokumalarda kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza etme, koruma, geliştirme, güçlendirme gibi yöntemler yanı sıra örgün ve yaygın eğitim yoluyla kuşaktan kuşağa aktarma ve kültürel mirasın farklı yönlerinin canlandırılması için yapılacak çalışmaların yapılmasını içerir (<http://kulturturizm.gov.tr>. adresinden 11.10.2022 tarihinde erişilmiştir.

Çarpana Dokuma Tarihçesi

Dünyada birçok uygarlık tarafından yüzyıllar boyu kullanılmış olan çarpana dokumacılığının tarihi hakkında bilgilere yazılı kaynaklardan, arkeolojik kazılardan, resimli/yazılı kabartma taş buluntulardan ve günümüze kadar korunarak gelebilmiş müze ve özel koleksiyonlarda bulunan dokumalardan ulaşabilmekteyiz. Yazılı kaynaklarda araştırmacılar, çarpana levhalar ve çarpana dokumaları tarihinin çok eskilere dayandığını belirtmektedir. Bu alandaki araştırmalar son yüzyılda yapılmaya başlanmıştır. (Atlıhan, 2017). Endüstri devriminden önce yaygın olarak dokunmasına karşın makineleşme sonucu ihtiyaç duyulan ürünlere kolay ve hızlı ulaşabildiğinden bu dokumaların önemini kaybettiğini bununla beraber unutulmaya yüz tuttuğunu göstermiştir

Danimarka’da kazık evlerinde bulunan çarpana dokuma bantların Neolitik Çağa ait olduğu sanılmakla beraber, Kopenhag müzesinde bulunan çarpana dokumaların bronz çağına ait olması, Akdeniz ülkelerinin kuzeyindeki Avrupa ülkelerinde çarpana dokumacılığının geçmişinin Neolitik Çağa kadar uzandığını ve zaman içinde gelişerek içinde bulunduğumuz yüzyıla kadar geldiğini gösteren verilerdir (Erbek,1978).

İran’ın Susa kentinde bir mabette yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen MÖ 3000 yılları ile tarihlenen mezar hediyesi olarak gömülmüş buluntunun çarpana dokumak için

kullanılan levha olduğu anlaşılmıştır. Levha fildişinden yapılmış ve köşelerinde delik bulunmaktadır (MEB,1982).

Çarpana dokumacılığında kullanılan kartların bina temellerine ve mezarlara hediye olarak gömülmesi de, o dönemlerde çarpana dokumacılığın değerli olduğunun ifadesidir. Milattan önceki ilk yüzyıllarda Tunus'ta bulunan puni mezarlarında fildişi ve kemikten yapılmış çok sayıda delikli levhalardan oluşan bir buluntudan söz edilmektedir. Buna benzer buluntulara Kartaca'da da rastlanmıştır (Sarioğlu, Ergenekon, Ülger & Başaran, 2005).

Yüzyıllar boyu birçok toplum tarafından kullanılmış olan çarpana dokumacılığının MÖ 2000 yıla kadar uzandığı yazılı kaynaklar tarafından ifade edilmektedir. Binlerce yıllık geçmiş olan çarpana dokumacılığı örneği olarak araştırmacıların söz ettiği en eski ve değerli kartlı çarpana dokuma “Ramses Kuşağı”dır. Tam ve sağlam olarak ele geçen bu buluntu, MÖ 2000 veya 3000 yıllarına aittir. Eşarp şeklindeki bu dokumanın omuzlara örtmek üzere hazırlandığı düşünülmektedir. Bu kuşak 342 çarpana ile dokunmuştur. Beyaz renkli dokunan orta kısmı renkli, kenar bordürleri mavi, kırmızı, sarı ve yeşille çevrelenmiştir. Kuşak Yukarı Mısır Memphis'te 1854'te Mısır Teb'de satın alınmıştır. Bu kuşak günümüzde Liverpool Arkeoloji Müzesinde bulunmaktadır (Koswig, 1970; Yağan, 1978; MEB, 1982; Sönmez,1995; Sarioğlu, Ergenekon, Ülger & Başaran,2006; Atlıhan, 2017).

Ancak Ulusal Liverpool Müzesinin Resmi internet sayfasında, bu kuşak hakkında farklı bilgiler söz konusudur. Bu verilere göre kuşakla ilgili olarak “Bir firavunun giydiği herhangi bir giysinin hayatta kalması alışılmadık bir durumken bu antik ve dünyanın en iyi korunmuş kumaşlarından biri” olduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber kuşağın Teb'de keşfedildiği ve Rahip Henry Stobart tarafından 1854'de Mısır gezisi sırasında İngiltere'ye getirildiği belirtilmiştir.

Ramses III'ün baskıları bir uçta düz ketenin iki yüzüne mürekkeple yazılmıştı ancak bu şimdi neredeyse tamamen yok olmuş durumdadır. Başlangıçta “keten kemer” olarak tanımlanmış ancak en az 1913'ten beri “Ramesses Kuşağı” olarak anılmıştır. Ramesses III'ün resimleri, beline bağlanmadan önce göğsüne birkaç kez sarılmış, balıksırtı tarzında benzer uzun kumaşlar giydiğini gösteriyor. Kuşak ketenden dokunmuştur ve “yaşam” kelimesini yazmak için kullanılan bir hiyeroglif olan ankh işaretleriyle sırayla süslenmiştir. Firavunun üst bedenini desteklemekle beraber onu savaş alanında hayat veren bir korumayla çevrelediğine inanılırdı.

Kuşağın renk ve dokuma özelliklerine ait detaylı bilgiler yine Liverpool Müzesinin resmi internet sayfasında yer bulmaktadır. Bu verilere göre kuşak:

Beş renkte zikzaklar, noktalar ve sıra sıra ankh işaretlerinden oluşan bir desen oluşturan girift bir dokuma yapısına sahip çözümlü yüzlü örgü keten bir kuşaktır. 5,2 metre uzunluğunda ve genişliği 127 mm'den 48mm'ye inmektedir. Bu incelme, ağırlanmamış iplik demetlerinin merkezden düzenli aralıklarla alınması ve cm başına düşen çözgü

uçlarının aynı kalması sağlanarak elde edilmiştir. Daha geniş uca, bir tutturma aracı olarak ilmekler oluşturmak için basit, dar, çözgü yüzlü bir bant eklenmiştir. Dar uçta kalan çözgü uçları örülmüştür.

Kuşağın dokuma sürecine ilişkin farklı tartışmaların olduğu bilinen bir gerçektir. Bu durumla ilgili olarak:

1982'de Peter Collingwood, bunun **tablet dokumayla üretilmeyeceğini** ve büyük olasılıkla çift dokuma tekniğiyle yapılmış olduğunu göstermiştir. 1912'de dokuma yapısı, Birkenhead'de uzman dokumacılar firmasının başkanı olan Thorold Lee tarafından analiz edilmiştir. 657 uçtan oluşan desenli bir bordürle düzenlenmiş 1689 çözgü ucundan oluşur; 360 uçtan oluşan tek renkli merkezi bir bölüm, 672 uçtan oluşan desenli diğer bordür. İnce, sıkı büklümlü keten mavi, kırmızı, sarı, yeşil ve doğal renklere sahiptir. Çözgü uçlarından yalnızca sekizinin yeşil ve 24'ünün sarı olmasıyla hafif bir renk kullanımı vardır; çözgünün çoğunluğu mavi ve sarı renktedir. İplik, yaklaşık 105 lea keten sayısına sahip üç katlı olarak tanımlanır . 1923'te Grace Crowfoot, kendi inşa ettiği ilkel bir yer tezgâhında kuşağın küçük bir bölümünü yeniden üretti ve tüm kuşağın dokunmasının üç ila dört ay süreceğini tahmin etti. Bayan Gertrud Staudigel-Scharlau, 1930'da Liverpool'u ziyaret etmiş ve şu anda Leipzig Etnografya bulunan tam bir kopyasını üretmiştir. Şeklinde açıklanmıştır

(<https://www.liverpoolmuseums.org.uk>, 15.10.2022 tarihinde erişilmiştir.).

Bütün bu bilgiler doğrultusunda, bu araştırma sonucunda birçok kaynakta çarpama dokuma tekniği ile dokunduğu belirtilen Ramses Kuşağı'nın aslında çarpama dokuma olmadığı, çözgü yüzlü örgü keten bir kuşak olduğu bilgisi tespit edilmiştir. Ramses kuşağı ve detayı Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4

Ramses Kuşağı ve Detayı

(<https://www.liverpoolmuseums.org.uk>, 15.10.2022 tarihinde erişilmiştir.).

Çarpana dokumacılığına ışık tutan önemli buluntulardan olan, MS. 850 yılında ölen Norveç kraliçesi Asa'nın, Norveç'in Oseberg kasabası civarındaki eğlence yatı içerisindeki mezarında, üzerinde dokumaya başlamak üzere takılı bulunan keten ipliklerinin de olduğu 52 tahta çarpanadan oluşan bir dokuma düzeneğidir. Şekil 5'de gösterilmiştir. Bu buluntu Oslo'da Eski Çağ müzesinde korunmaktadır (Koswig, 1970).

Şekil 5

Kraliçe Asa'nın Mezarında Bulunan Çarpana Kartları ve Tezgâhı, Oslo Eski çağ Müzesi

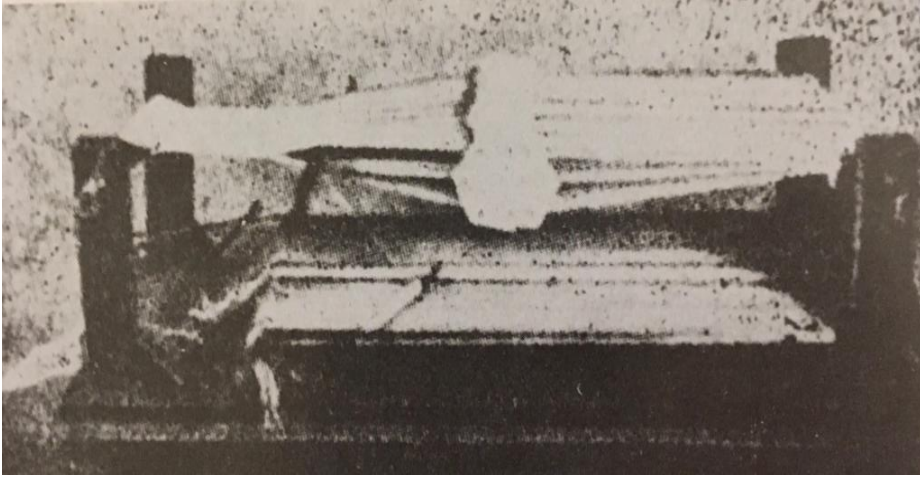
(Uzunöz, 2020).

Müzelerde yer alan dokuma bantlarından edinilen bilgilere göre çarpana dokumaların yaygın olarak görüldüğü diğer yerler Kuzey Afrika, Avrupa ve Asya kıtalarıdır. Kuzey Almanya ve Danimarka'da yapılan bataklık kazılarında 3 ve 4. Yüzyıla ait çarpana ile yapılmış şerit halinde dokumalar ele geçmiştir. Güney Norveç'teki Enebø'de 6.yüzyıla ait mezar buluntuları üzerinde hayvan figürleri bulunan at kılı ile dokunmuş bir şerit dokuma bulunmuştur. İsveç'in Birka şehrinde 9 ve 10. yüzyıllara ait ipekten ve ketenden yapılmış üzerlerinde altın ve gümüş kullanılmış şerit dokuma kalıntılarının sanat değerleri oldukça yüksektir (MEB,1982).

Mısır'da eski devirlerden beri yatay ve düşey tezgâhların yanında kurdele ve kumaş için plakalı tezgâhlar da kullanılmıştır. Bu tezgâhlarda gücüler yerine 4 ya da 6 köşeli plakalar vardır. Plakaların köşelerinde çözümlerin geçmesi için birer delik bulunmaktadır. Çözgü iplikleri bu plakaların çevrilmesi ile yer değiştirmektedir. Çeşitli renkte çözgü iplerinin kullanılması ile değişik motifler elde etmek mümkündür. Mısırlıların yatay tezgâh modeli plakalı bir tezgâh maketi olup Berlin Devlet Müzesinde bulunmaktadır (Yağan, 1978). Plakalı tezgâh maketi Şekil 6'da sunulmuştur.

Şekil 6

Plakalı Tezgâh Maketi. Berlin Devlet Müzesi

(Yağan, 1979)

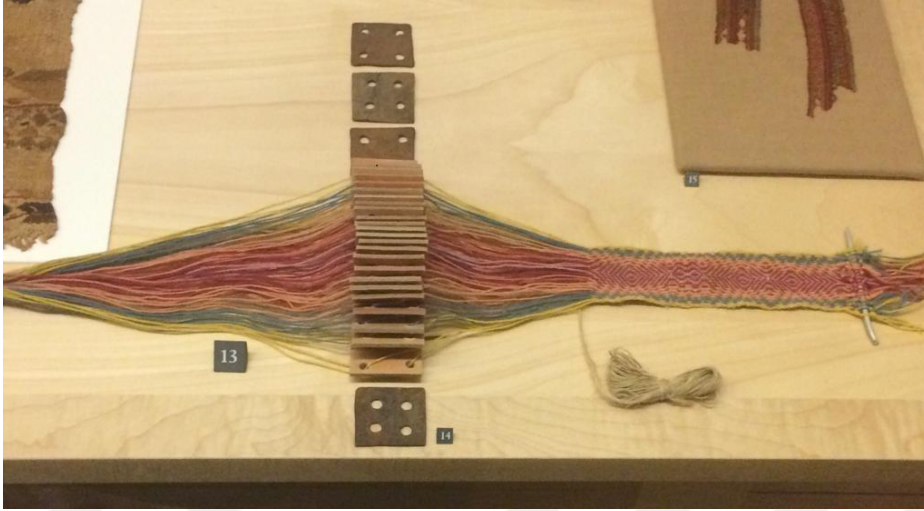
Maria Schütte 1956'da çarpana dokumacılığının yayılma alanları hakkında yaptığı araştırmalar sonucunda, bu tekniğin Mısır'da en iyi seviyelerde dokunduğu ve sonra buradan doğu, batı ve kuzeye yayılmış olabileceğini tespit etmiştir. Schlabov, 1978'de Mısır'da arkeolojik heykelleri incelemiş, Krallar ve mahiyetindekilerin üzerlerinde betimlenen giysilerin kemer ve şallarla süslü olduğunu belirtmiştir (Akt.Atlıhan, 2017).

Mısır'dan Akdeniz ülkelerine yayılan çarpana dokumacılığı Tunus, Cezayir, Fas'ta yaşatılmıştır. Mezopotamya'da da çarpana dokumacılığı Mısır'dan geri kalmamıştır (Lehman-Haupt 1899). Atlıhan'da (2017). Çarpana dokumacılığı için, bu ilginç tekniğin renkli, desenli, en eski ve en güzel dokumalarının üretildiği Babil'den yayıldığını belirtmiştir. Ayrıca bu bölge de çarpana dokuma ve tablet levhalar bulunduğunu, Babil'in el sanatlarının ve dokuma kültürünün merkezi olduğunu ifade etmiştir. Asya'dan Avrupa'ya, Çin ve İzlanda'ya buradan yayıldığı ve bu yönde çarpana dokumanın vatanının Babil olduğu düşüncesi araştırmacıda hakimdir.

20. yüzyıl başında Mısır kazılarında ele geçmiş Bizans dönemine ait olduğu belirtilen ve şimşir ağacından yapılmış 4 delikli kare tablet ve bu tabletlerle dokunmuş çarpana dokuma düzeneği Paris Louvre Müzesinde sergilenmekte olup çarpana dokumacılığını görsel olarak ifade eden güzel bir örnektir. Bu örnek Şekil 7'de sunulmuştur.

Şekil 4

Çarpana Dokuma Düzenegi, Louvre Museum

(Günday, 2018)

Pierre Pagnon 1876 yılında Kafkasya’da, Reulaux 1880-1884 yıllarında Benar’da ve Knapp 1888 yılında Taşkent’te çarpana dokuyucularına rastlamışlardır. Schermann ise 1911-1913 yıllarında Birmanya(Güneydoğu Asya) ve Himalaya (Kuzey Afrika ve Güneydoğu Asya’nın Pasifik Okyanusu kıyıları) ülkelerinde çok yaygın olarak çarpana dokunduğunu aktarmıştır. Yine aynı yıllarda Schermann İstanbul’da bir çarpana dokumacısını iş başında gördüğünden bahseder. Dr.H.Rittere göre ise Birinci Dünya Savaşı başında dahi Musul’da çarpana ile dokumacılık yapıldığını bildirmiştir (MEB,1982).

Orta Asya’da, Anadolu’da ve diğer birçok coğrafyada eski tarihlerden beri çarpana dokumaların üretildiği ve kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Ancak sonradan birçok yerde olduğu gibi Bağdat ve İstanbul çarşılarında da çarpana dokumacılığı kaybolmuştur. (Sarioğlu, Ergenekon, Ülger & Başaran 2005).

Türkler Anadolu’ya geldiklerinde kendilerinden çok yüzyıllar önce bu topraklara yerleşen atalarının temelini atmış oldukları ve daha sonra gelen çeşitli medeniyetlerin zenginleştirdiği ileri seviyeye ulaşmış olan dokumacılıkla karşılaşmıştır (Yağan, 1978).

Anadolu’da çarpana dokumacılığı hakkındaki bilgiler ve araştırmaların yetersizliğini gören Kenan Özbel’in kendisi tarafından yaptığı araştırmaların sonuçlarını belgelemek istemiş ve 1940 ile 1942 yıllarında Anadolu’da çarpana dokumacılığının mevcut olduğuna dair bilgileri yazılı kaynaklara geçirmiştir. Kenan Özbel’in ifadesi şu şekildedir.

“Büyük emek ve ince bir hesap mahsulü olarak meydana getirilen bu dokumalar maalesef köylüler tarafından yorucu olması yüzünden terk edilmiş bulunmaktadır.

Çarpana dokumacılığı çok eski bir kadın sanatıdır. Büyükşehirlerde unutulmuş olsa da köylerde aşiretler arasında üretimi hala devam etmektedir. ” Akt. (Atlıhan, 2017, s,32).

Topkapı Sarayı Müzesinde çarpana dokumalarına ait çok güzel örnekler rastlanmaktadır. Osmanlıda 15. ve 16. yüzyıllara ait belgelerde çadır ve koşum takımlarında kolan olarak kayıtlara geçen çoğunluğu kitabeli kuran bağları, kaftan çaprast bantları, kılıç askıları, kuşaklar, gem dizginleri ve hayvan koşum takımları ve süs şeritlerinin meydana getirdiği bu örnekler dışında, Osmanlı çadırlarının pencere detaylarında bu tür dokumaların kullanıldığı görülmektedir. Müzede sergilenen çarpanalar yüksek kalitede olup keten, ipek, yü iplikler yanında klaptan ve sim gibi değerli malzemelerle dokunmuştur (Sönmez. 1995).

Çarpana Dokumaların Geleneksel Kullanım Alanları

Anadolu'da çarpana dokumalar insanların gereksinimlerine bağlı olarak dokunmuş ve yaygın olarak kullanılmıştır. Bu dokumaları her ne kadar gereksinim için dokunsa da Anadolu insanın üstün zevk ve estetik kaygısını da göstermektedir. Anadolu'da çarpana dokumacılığı yakın geçmişe kadar yörükler ve köylüler tarafından dokunmakta ve ihtiyaç duyulan alanlarda kullanılmıştır. Neolitik Dönem'den günümüze kadar insanlığın gelişim sürecine eşlik eden çarpana dokumalar, barınmadan örtünmeye kadar geniş bir kullanım alanını kapsar.

Kadınlar Anadolu'da dokumalarını genellikle iki farklı amaçla gerçekleştirmişlerdir. Birincisi yerleşik hayat sürmeyen toplumların ihtiyaçları doğrultusunda kullanılan işlevselliği ön planda olan ürünlerdir. Çünkü yaşam biçimleri ve doğanın şartları bu durumu gerekli kılmıştır. Dokunmuş bir yaygıyı göç sırasında develer üzerinde örtü olarak kullanılırken, başka bir zaman eşyaları, sıcaktan, soğuktan ve yağıştan korunması için kullanılmış. Aynı yaygı yeri geldiğinde çadırdaki perde olarak kullanılırken, bir başka yerde sergi olarak değerlendirilmiştir. Bir çuval göç sırasında eşyaları taşımak için kullanılırken, çadırın içinde ise gardırop olarak kullanılır. Bu örnekler çoğaltılabilir, çünkü göçebe topluluklar sürekli hareket halindedir ve az eşya ile çok ihtiyaç karşılamak temel amaçlarıdır. İkinci duygu ise yaşam alanlarını süslemek ve kullandıkları ürünlerin kültür ürünü olup estetik bezemelerinin olmasıdır (Okca, 2016).

Yaşam alanlarında.

Anadolu'da göçmen topluluklar toprak ev, kara çadır, akev, alaçık gibi isim verdikleri çadırlarda yaşamlarını sürdürüyorlardı. Bu çadırlar ağaçtan yapılmış bir iskelet ve üzeri keçe ile örtülü bir yapıdan ibarettir. Bu yapı kurulurken iskeleti kazıklara bağlamak, keçeleri iskelete bağlamak ve tepesini tutturmak için uzun ve sağlam yapısı ile çarpana dokumalar kullanılmıştır. (Resim-8) Çadırın içinde ek oda oluşturmak için kullanılan örtünün tutulması ve yine çadırın giriş perdesinin açılıp toplanması için de çarpana dokumalardan faydalanılmıştır. Çarpana

dokumalar çadırın kurulmasında bağlayıcı ve sağlamlaştırma elemanı olarak kullanılmasının yanı sıra süsleyici ve dekoratif eleman olma özelliği ile estetik kaygı da taşımaktadır. (Atlıhan, 2017).

El dokumalarının önemli olan unsurlarından birisi motiflerdir. Bu motifler zaman içerisinde kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze dek gelmiştir. “Motif ”, kültürlerle ait bir değerler sistemidir. Kùltürleri tanımlamak, kimlikleri ortaya çıkarmak ve geleneği korumak gibi bir işlevi de vardır. Sanat ve gündelik yaşam arasında hayati bir bağ olduğuna da işaret eder. Bir bölgenin coğrafi koşulları, hayvanlar, bitki örtüsü vb. unsurlar motif biçimlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Her motif bambaşka anlam taşımakla birlikte halı, kilim, çorap, çarpana dokuma gibi ürünlerinde rastlanmaktadır(Oyman,2019). Çarpana dokumalarda bulunan motifler çadırda yaşayanlar için çok önemlidir. Bu motiflerin ve hatta kullandıkları iplik renklerinin her birisinin bir anlamı, mesajı ve tılsımı vardır. Anadolu’da dokunmuş olan bütün dokumalardaki gibi çarpanalı dokumalarda da elibeline motifi kadını, doğurganlığı temsil ederken, akrep, yılan gibi motiflerin güç olarak koruyucu özelliği vardır. Göz motifi ise nazardan korunmak için yaşam alanına güç sağlamasının yanı sıra estetik değer olarak da katkı sağlar. Ayrıca çadırın hanımının kendi elleriyle çarpana dokuyup yuvasını sarmış olması ailesini koruması adına önemlidir. (Atlıhan, 2017). Çarpana dokumalarda bezenmiş çadır örneği Şekil 8 ve 9’da sunulmuştur.

Şekil 5

Çarpana Dokumalarla Bezenmiş Çadır

<https://tr.pinterest.com/pin/703335666785213442/>

Şekil 6

Çadır Direği Detayı

<https://turath.djelfainfo.dz/2022/>

Taşıma işlerinde.

Göç etmeye dayanan bir yaşam kültürü ile beslenen topluluklar, kullanım eşyalarını da taşınmaya uygun nitelikli olarak tasarlamaktadır. Bu eşyaların başında dokumalar gelmektedir. Göç ederken bir yerden, diğerine tüm eşyaların belli bir düzende toplanarak binek ve yük hayvanları yardımı ile taşınmaktadır. Hatta yürüyemeyecek olan küçük hayvanlarını, deve, eşek gibi hayvanlara yükler, yayalar da birçok eşyayı kendi sırtlarında taşırdı. Taşımada kullanmak üzere çeşitli boy ve kalınlıkta, çeşitli renk, motif ve tekniklerde çarpana dokumaları hazır olmalıdır. Yörüklerin ev eşyaları yatak, yorgan, halı, kilim, zili, hasır, keçe, namazlık, ala ve kıl çuvallar, heybe ve torbalar ve mutfak eşyalarıdır. Bu eşyaların çok büyük bir kısmı dokuma olarak üretilmiştir. Ayrıca bu üretim faaliyeti başlıca geçim kaynakları olan hayvancılıktan elde edilmiş liflerden oluşmaktadır. Bir yerden bir yere göçerken eşyalarını güvenle taşımak için kenarlarına çarpana kulplar dikilmiş çuval, heybe ve hurçlar kullanılmışlardır (Akan,2016). Taşımada deve, at, eşek gibi binek hayvanlarına ev eşyaları, mutfak kap kacakları, yatak yorganlarını, hatta küçükbaş hayvanlarını yükleyip dökülmesinler diye de dokumuş oldukları çarpana dokumalarla bağlamışlardır. Şekil 10'da gösterilmiştir.

Şekil 7

Sarıkeçili Yörük Göçü Karaman

(Genç, 2016)

Yörüklerin kuru bakliyatlarını ve kışlık yiyeceklerini muhafaza etmek üzere dokudukları çuval ve heybelerinin sap ve kulplarında da çarpana dokuma kullanılmıştır. Şekil 11’de çarpana dokuma ile desteklenmiş çuval sunulmuştur. Yanlarında diğer ufak tefek eşyaları çarpana dokuma ile bağlayıp kendi sırtlarında taşıma kolaylığı sağlamışlardır. Kış için yakacak odun, hayvanları için toplanan ot bağları da çarpana dokumalar ile bağlanıp taşınmıştır. (Sarioğlu, Ergenekon, Ülger & Başaran, 2005).

Şekil 8

Erzak Taşıma Çuvalı

(Balpınar, 1982)

Hayvan koşum takımlarında.

Binek atın cinsi, rengi, sağlığı, üzerindeki eyer ve koşum takımının değerli, pahalı ve gösterişli olması binicisine ayrıcalık sağlardı. Bu sebepten gem ve yular dizginleri, eyer, terki ve kuyruk kolanı denilen çarpana dokumalar mutlaka desenli dokunurdu. Binek hayvanları ile yk ve eşya taşıyan hayvanların koşum takımları farklılık gösterse de her ikisinde de çarpana dokumalar kullanmıştır(Atlıhan, 2017).

Anadolu kültüründe at önemli bir yere sahiptir. Verilen bu önemi, en güzel dokunmuş çarpana dokumalardan yapılmış koşum takımını şekil 12’de gösterilmektedir. Gelin alayında hem gelinin bindiği at hem de gelin kızın eyizinin yüklendiği at çarpana dokumalarla süslenerek, çeyiz bu dokumalarla bağlanarak götürülmüştür. Cirit atı, yarış atı gibi özellikli atlarda, develerde kullanılan, pşkllerle nazar boncukları ile süslenmiş çarpana dokumalar daha da önem kazanmıştır (MEB.1982).

şekil 9

At Koşum Takımından Detay

(Anonim)

ocuk bakımında.

Anadolu’da Yrk kadınları tarla, bağ, bahçe işlerine veya hayvanların peşine giderken özel dokudukları adına “ocuk kolanı” dedikleri çarpana dokumaları, bebeklerini arkalarına bağlamak için kullanmışlardı. Yine uzunca çarpana dokumanın bir ucunu bebeğin beşiğine diğer ucunu bileğine bağlayarak uzaktan da olsa bebeğin beşiğini sallamak için faydalanılmıştır. (Altuntaş, 2014).

şekil, 13 ve14’de gösterilmiştir.

Ayrıca Yörüklerde bir cenaze kilime sarılır ve bir çarpana dokumayla baştan aşağıya aynı kundak bağlanır gibi bağlanarak mezarlığa taşınırdı. Bunun içindir ki bu dokumaların kullanım alanlarına, beşikten mezara kadar ihtiyaç duyulan ürünlerdir denebilir (Erbek, 1980).

Şekil 10

Bebek Beşiğinde Kullanılan Çarpana Dokuma

(Altuntaş,2014).

Şekil 11

Bebek Taşımada Kullanılan Çarpana Dokuma

(Anonim)

Giyim ve baş süslerinde.

Giyimin vazgeçilmez aksesuarı olarak kemer, bel bağı, kuşak, saç bağı, çorap bağı olarak kullanılması yanında giyim süslemesi olarak da kullanılmıştır. Giysinin kol, yaka ve etek uçlarına süsleme unsuru veya iç kenarlara pervaz olarak kullanılmıştır. Sanat değeri bakımından önemli olan çarpana dokumalara kadın erkek giyimleri ve baş süslemelerinde rastlanmaktadır. Giyimin bir parçası olan bu dokumalar ayrıca altın, gümüş, paralar, nazar boncukları, deniz kabukları ve düğmelerle süslenir. Kırsal bölgelerde bedenlen çalışmak zorunda olan kadınlar hamilelik dönemlerinde çarpana dokumalarla karınlarını sararak bir çeşit korse gibi kullanmışlardır. Şekil.15 a,b görsellerinde iki farklı bel bağı örneği sunulmuştur. Erkek giyiminde kuşaklarda, tozluk ve boy çoraplarında rastlanır. Anadolu'da kadın ve erkekler geleneksel olarak çarpana dokumaları giyimlerinin bir gereği olarak bellerine bağladıkları görülür (Atlıhan, 2017).

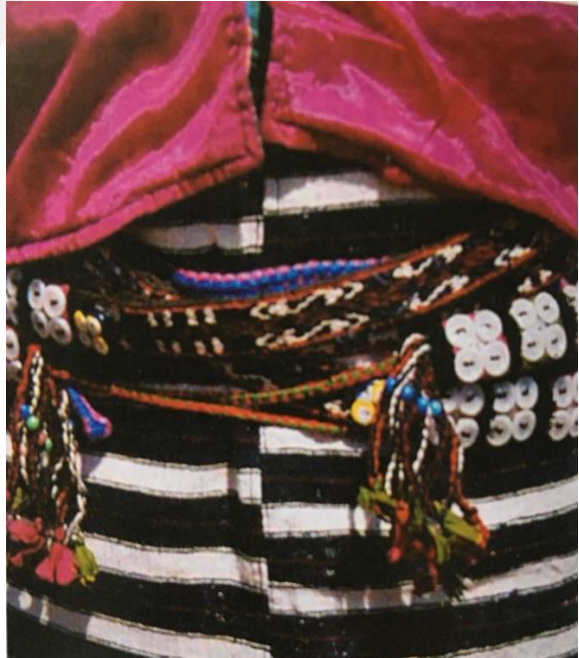
Şekil 12

Farklı Bel Bağları

a)

b)

(Atlıhan, 2017)

Silah askılarında.

Anadolu'da yapılan araştırmalarında, silah taşımak için kullanılan veya kullanılmış olan herhangi bir çarpana dokuma örneğine rastlanmamıştır. Bunun yanında Topkapı Sarayı Müzesi

koleksiyonun da silah taşımada ve kılıç, yay, sadak askıları olarak kullanılmış çok sayıda ve sanat değeri yüksek çarpana dokuma bulunmaktadır. Fişeklik çantası sapı, barutluk kemeri olarak ve zırhlı kolçaklarda kullanılmış olan çarpana dokuma örnekleri de aynı müzede sergilenmektedir. Şekil 16’da gösterilmiştir. Bu örneklerde değişik desen, malzeme, ve dokuma teknikleri uygulanmıştır. Dört delikli çarpana ile dokunmuş olanlar dışında altı ve sekiz delikli çarpanalarla dokunmuş olanlar bulunmaktadır. Ayrıca çarpana deliklerinde boş bırakarak dokunmuş çarpanalar da dikkat çekmektedir. (Atlıhan, 2017).

Şekil 13

Fişeklik, barutluk detayı, kolçak ve kolçak detayı TSM env.

(Atlıhan, 2017, s108)

İKİNCİ BÖLÜM

Çarpana Dokumacılığında Kullanılan Araç ve Lifler

Dokuma Tezgâhı

Çarpana dokunmak için temel malzeme dokumaya adını veren çarpana kartlarıdır. Çarpana kartları ile kurulacak basit bir düzenek ile dokuma gerçekleştirilir. Dokumayı yapabilmek için çarpana kartlarına desene uygun biçimde geçirilmiş iplikler hazır olduğunda tarama ve germe işlemi yapılır. Gerginliği sağlanan çözgü iplikleri ile dünyanın en yalın bir o kadar işlevsel olan dokuması yapılır. Bunun için basit mekanik tezgâhlar kullanılmış olsa da Anadolu'da geleneksel olan dokuma yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemler şu şekilde gruplandırılabilir:

- Anadolu'da dokuyucular toprağa karşılıklı çakılan iki kazık veya uzunca bir tahtanın iki ucuna çakılmış çivilerin arasına gerdirip yanında oturarak Şekil 18'de gösterildiği şekilde dokumasını yapar.

Şekil 14

Açık Alanda Çarpana Dokuma

(Atlıhan, 1988)

- Çarpana dokumacılık için basit mekanik tezgâhlar geliştirilmiştir. Bazı Avrupa ülkelerindeki müzelerde eski örneklerine de rastlanan bu tezgâhlar kalın bir tahta kaide üzerinde iki taraftan frenleme sistemi olan sarma ve germe düzenine sahip mekanik tezgâhlardır. Dokuyucu tezgâh yanından oturarak dokumayı gerçekleştirir. Tezgâh modeli Şekil 18'de gösterilmiştir.

Şekil 15

Tezgâh da Çarpana Dokuma

<https://www.pinterest.com/pegalex2/band-weaving/>

- En yalın ve yaygın olanı ise dokuyucu herhangi bir tezgâha ihtiyaç duymadan çözgünün bir ucunu sabit bir yere bağlar diğer ucunu da kendi belindeki kemere bağlayarak dokumayı gerçekleştirir. Dokumanın gerginliği vücutla sağlanır ve dokuyucu istediği her yere taşıyarak ve kolayca Şekil 19’da gösterildiği şekilde dokumasını gerçekleştirir.

Şekil 16

Bele Bağlayarak Çarpana Dokuma

(Günday, M. 2000)

Çarpana Kartı

Bir çarpana dokuma yapabilmek için, temel araç olan ve çarpana denilen sert deri, ince ağaç, fildişi, kemik, mukavva gibi malzemelerden ince iki yüzü de pürüzsüz çeşitli sayı, form, ölçüde hazırlanmış dokuma aracına ihtiyaç vardır. Bu çarpana denilen levhalar dokuyucu tarafından hazırlanabileceği gibi satın da alınabilir. Şekil 20’de çarpana kartı ve kılıç örneği sunulmuştur.

Çarpana kalınlıkları 1-2 milimetre kalınlığında ve iki elle rahat kavranacak ebatta olmalıdır kenar ölçüleri 5 x 5 cm ve 10 cm arasında tercih edilebilir. Çarpana katlarının köşeleri yuvarlatılmış kenarlarının pürüzsüz olması gerekir. Bu dokuma sırasında kartlar çevrilirken çözgü iplerinin köşelere veya kenarlara takılmaması için gerekliliktir. Çarpana dokuma yapabilmek için aynı anda birçok karta ihtiyaç vardır. Dokuyucu da dokuyacağı işine göre kart sayısını belirler.

Çarpana kartları üçgen kare ve çokgen formlarında olabilir bu kartlar köşelerindeki delik sayıları ile tanımlanır. Bunlar iki delikli kare 3 delikli üçgen dört delikli kare 5 delikli beşgen altı delikli altıgen 8 delikli sekizgen olabilir. Çarpana kartlarındaki bu farklı formlar dokunacak ürünün genişliğini, desenlerdeki çeşitliliği belirler.

Kılıç

Çarpana dokunmak için önemli olan bir alettir. Vurucu kısım ve sap kısmından ibaret olup genellikle meşe gibi sert ağaçlardan elle yapılmıştır. Dokuma sırasında çarpana kartlarının çevrilmesi işleminde açılan çözgü aralığından geçirilen atkı ipinin sıkıştırılması için kullanılır

Şekil 17

Çarpana Kartı ve Kılıç Örneği. Erzurum Olgunlaşma Enstitüsü Koleksiyonu.

(Gözübüyükoğlu, 2020)

Mekik

Çarpana dokumak için yardımcı bir alettir dokumanın gerçekleşebilmesi için dikey atkı ipliklerini yatayda kesecek ve sıkıştırarak atkı ipine ihtiyaç vardır gerekli olan bu atkı ipliği çözgü aralığından rahatça geçilmesini sağlar ince tahtadan el ile rahat kullanılacak büyüklükte yapılır üzerine sarılan yeterli miktardaki çözgü okuyucuya kolaylık sağlar. Şekil 21’de gösterilmiştir. Dokuma sırasında Çarpana kartlarının 90 derece ileri ve/veya geri çevrilmesi esnasında çarpana kartının kenarı kadar ağızlık açılır ve mekik bu ağızlıktan rahatça geçirilecek şekilde hazırlanmalıdır. Mekik yerine halk dilinde “melik” denen ve dokuyucunun eline sararak hazırladığı iplik demetini de rahatlıkla kullanabilir.

Şekil 18

Mekik

(Günday, 2022)

Çarpana Dokumada Kullanılan Lifler

Çarpana dokumalar çözgü yüzlü dokumalardır. Bu sebeple dokumaların güzelliğini çözgüleri belirler. Anadolu’da hayvancılık ve tarımla hayatlarını sürdüren topluluklar doğada olan ne varsa hayatlarına katmayı başarmışlardır. Baharda kırdıkları koyunlarının yünlerinin yıkayıp tarayıp eğilip ip haline getirmiş ve doğadan topladıkları çeşitli bitki ve köklerle kaynatarak boyamış ve elde ettikleri yün ve kıl iplikleri ihtiyaçları olan dokumalarda kullanmışlardır. Koyun yününün yanı sıra yine ettikleri pamuk, keten, kenevir gibi bitkilerden elde ettikleri lifleri de aynı yöntemle ip haline getirerek çeşitli dokumalar üretmişlerdir.

İpek ipliklerle dokunmuş olan çarpana dokuma örneklerine Topkapı Sarayı Müzesi’nde rastlanmaktadır. Bursa ve çevresinde ipek böcekçiliğinin geliştiği yıllarda üstün kalitedeki ipeklerden özellikle saray için çarpana dokumalar üretilmiş olup bazı özel çalışmalarda da altın, gümüş gibi metal kökenli ve klaptan olarak adlandırılan ipliklerin de desenlemelerde kullanılmış olduğu görülmektedir. Örneği Şekil.22 de sunulmuştur. Tarihi süreç içerisinde dokumalarda hayvansal ve bitkisel ipliklerin yerini sanayileşmeye bağlı olarak sentetik iplikler almıştır.

Şekil 19

Kılıç Kını Askısı, TSM 1/298, Silah Bölümü.

(Atlıhan, 2017)

Çarpana Dokumada Teknik

Bir çarpana dokuma sırasında, desene göre kullanılan ipliklerin renkleri, deliklerinden geçirilen ipliklerin yönleri, çarpana kartlarının ileri geri yönlerde değiştirilerek dokunması ile sınırsız desenler elde edilebilir. Collingwood “Çarpana plakaları ile yaratıcı ellerde sonsuz çeşitlilikte desen uygulanabilir ve çarpana dokumalarının imkanları sınırsızdır.” der (Akt.Atlıhan 2017 s.35)

Çarpana dokumanın desenini; çözgü ipliklerinin renkleri, çözgü ipliklerinin çarpana kartlarından geçirme yönü, çarpana kartlarının ileri veya geri 90 derece ile 180 derece çevrilme sayıları ve çarpana kartlarının yer değiştirmesi yön değiştirmesi gibi hareketleri belirler. Çarpana kartlarının sayısı ve kullanılan çözgü ipliğinin kalınlığı, çarpana dokumanın genişliğini, kullanılan çözgü iplerinin uzunluğu ise boyunu belirler.

Çarpana dokumacılığında kullanılan ipliklerin en az çift bükümlü, pürüzsüz, esnemeyen gerilmelere ve sürtünmeye karşı mukavim olması gerekir. Uygun kalınlıkta ve desene göre çeşitli renklerde iplikler seçilir. Seçilen ipliğin kalınlığı yapılacak dokumanın enini ve kalınlığını belirler.

Atkı ipliğinin de çözgü ipliklerine yakın kalınlıkta olması tercih edilir. Çözgü ipliği kenarlarındaki dönüşlerden görüneceği için dokumanın her iki kenarında olan çözgünün renginden tercih edilmelidir.

Çarpana kartlarının büyüklüğü ve desene göre kullanılacak çarpana kartları iki elle rahatça kavranıp parmaklar yardımıyla aralarında yeterli bir boşluk hissedilerek döndürme işlemi yapılır. Bu sayede bir seferde toplu halde döndürebildiği için dokuma hızlı ilerler. Eğer kart sayısı daha fazla ise ayrı ayrı bloklar halinde döndürülecekleri için dokuma hızı yavaşlar.

Dokuma işlemi boyunca çarpana kartları hep aynı yönde çevrilerek dokunabilir. Ancak kartların kendi ekseninde sürekli dönmesi sonucu, çözgü ipliğindeki aşırı bükülme dokunmayı zorlaştırır. Bu durumda aksi yönde dönüş sağlanabileceği gibi çözgü açılıp taranıp, tekrar dokunmaya devam edilebilir. Veya firdöndü kancalara bağlanır, böylece çözgüler kendi ekseninde dönerken bükülme olmaz. Çarpana dokuma da kart çevirme sayı ve yönlerini dokuyucu belirler ve dokuma boyunca aynı periyotlarla tekrarlar. Böyle bir dokumada çözgüde bükülme olmaz.

Çarpana dokurken çözgülerin gerginliği önemlidir. Çok gergin olursa atkı ipi araya iyi yerleşmez ve iplikler gereği kadar oturmadığı için desende bozulma gözlemlenir. Dokuma boyunca gerginlik değişmemelidir.

Desene göre her bir çarpana kartından geçirilecek ipliklerin yönü belirlenir. Dokuyucunun tercihinə göre bazı kartlara önden arkaya, bazılarına arkadan öne iplik geçirilir. Ancak bir çarpana kartının bütün deliklerine geçirilecek ipliklerin hepsinin aynı yönden geçirilmesi zorunluluktur. Aksi halde çarpana kartı kendi ekseninde döndürülemez.

Çarpana dokumada atkı ipliği çözgüler arasında sıkıştığı için görünmez. Ancak atkı ipliği iki kenardaki çözgü iplikleri ile aynı renkte değilse dönüş noktalarında görünür. Bu görüntünün oluşmaması için aynı renkte ve aynı kalınlıkta çözgü ipi tercih edilmelidir. Ayrıca atkı ipliğinin gerginliği de iyi ayarlanmalıdır. Çok çektirmek dokumanın enini daraltabileceği gibi fazla serbest bırakmak da dokumanın görüntüsünü bozar. Dokuma süresince eşit gerginlik sağlanmalı ve her çarpana kartlarının 90 derece çevrilmesi ile oluşan açıklıktan (ağızlıktan) atkı ipliği geçirilmelidir. Atkı ipliğinin sarıldığı mekik veya melik (mekik olmadığı durumda ele sarılarak sıkılaştırılmış iplik demeti) bu açıklıktan rahatça geçebilecek kalınlıkta olmalıdır. Dokuma kenarlarının düzgün durmasını sağlamak için ise, kenar çarpana kartlarına zıt yönlü çözgü iplikleri geçirilir. Çarpana dokumada seçilecek çözgü ipliği renkleri çok önemlidir. Çünkü uygulanacak deseni ve motifleri, iplik renkleri belirler.

Dokumaya ara verileceği zaman çarpana kartlarının dağılmaması için toplu halde bağlanması gerekir. Desendeki bozulmaların önüne geçmek için, tekrar dokumaya devam etmeye başlarken de kartların sıraları ve her kartın deliklerini gösteren harflerin konumlarının doğruluğundan emin olunmalıdır.

Dokuma plan tablosu hazırlama.

Çarpana dokumaya karar veren dokuyucu bir plan yapmalıdır. Bu planda, dokumasını kaç kartla dokuyacağına, kaç delikli kart kullanacağına, kaç renk iplikle nasıl bir desenle dokuyacağını belirtmelidir. Hazırlayacağı bu “Dokuma Plan Tablosu” tasarımının en önemli aşamasıdır. Yapılacak dokumaya ait bütün verilerin işlenmesi gerekir. Çeşitli kaynaklarda bu tablolara verilen tanımlamalar değişkenlik gösterse de genellikle “Renk Dağılım Tablosu” (MEB.1982), “renk dağılım tablosu ve dizgi sistemi” (Atlıhan 2017) olarak geçer. Önemli olan düzenlenecek olan tabloda gerekli olan parametrelerin hepsinin verilmesidir.

Dokuyucu önce, çarpana dokumak için gerekli hazırlıklarını yapmalıdır. Bunun için uygun renk ve miktardaki ipliklerini seçer, çarpana kartlarını hazırlar ve Dokuma Plan Tablosundaki adımları takip eder.

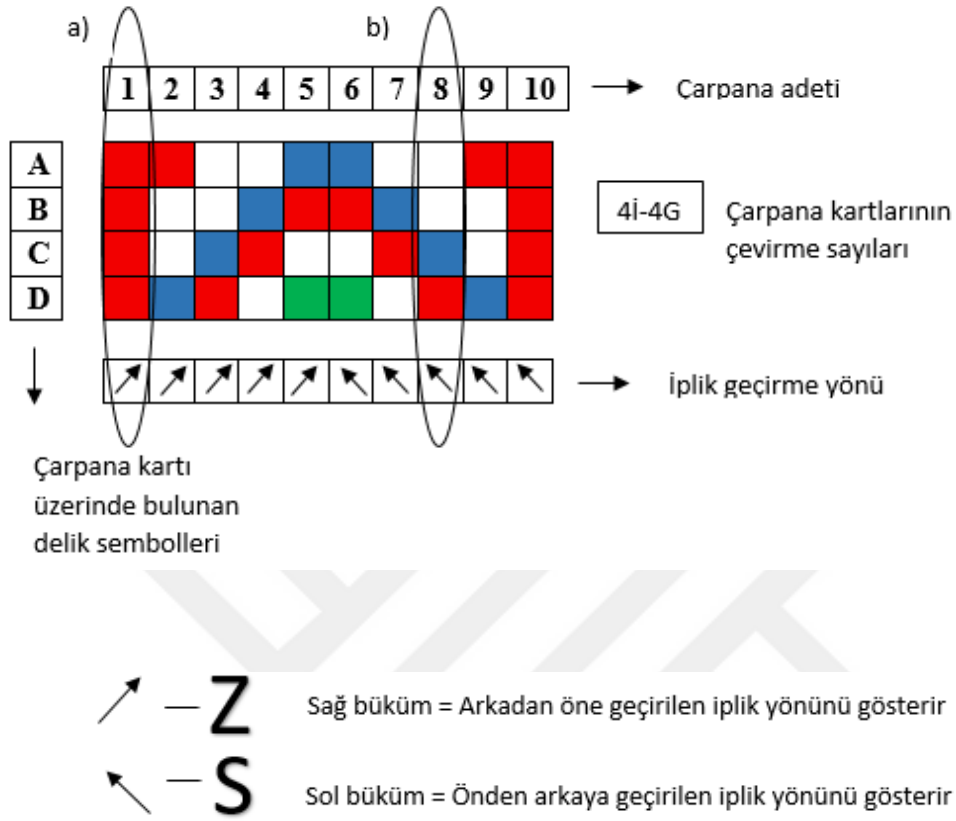
Dokuma Plan Tablosu

- Kullanılacak iplik renkleri boya kalemleri veya sembollerle tanımlanarak belirtilmeli.
- Kullanılacak çarpana kartlarının sayısı belirtilmeli.
- Çarpana kartına ipliklerin hangi yönden geçirileceği gösterilmeli.
- Dokuma sırasında, çarpana kartlarının hangi yönlerde, kaç defa döndürüleceği (yuğma) belirtilmeli.
- Kaç delikli çarpana kullanılacağı belirtilmeli. (Tabloda desenin kaç sırasından oluştuğuna bakıldığında, kaç delikli kart kullanılacağı anlaşılır) Bu verilerin işlendiği tablo Şekil 23 de sunulmuştur.

Şekil 20

Dokuma Plan Tablosu

Örnek Dokuma Plan Tablosu

(Günday, 2022).

Dokuma Plan Tablosunun yorumu

- Kullanılacak çarpana kartının çeşidi: Kare
- Kullanılacak çarpana kartının sayısı: 10 Adet
- Çözümlü ipliklerinin geçiriliş şekli: Simetrik sistem
- Çarpana kartlarının hareket sistemi: 4 ileri-4 geri
- Kullanılacak iplik renkleri ve sayıları: 16 Ad. Kırmızı

14 Ad. Beyaz

8 Ad. Mavi

2 Ad. Yeşil

+ _____

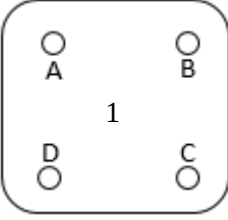
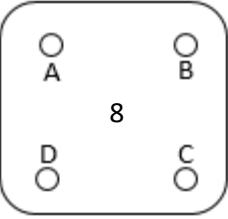
40 Ad. Çözümlü ipliği

Dokuma plan tablosunda renk yerine (+,*,x,Q) vd. sembollerde kullanılabilir.

Dokuma plan tablosunda örnek olarak seçilen 1 ve 8 numaralı kartların okunması Şekil 24 de gösterilmiştir.

Şekil 21

Seçili Kartların Okunması

- a) 1 numaralı çarpana kartının A-B-C-D deliklerinin hepsinden arkadan öne (↗) doğru kırmızı iplik geçirileceği okunur.
- b) 8 numaralı çarpana kartının A-B deliğinden beyaz C deliğinden mavi D deliğinden kırmızı ipliklerin önden arkaya (↖) doğru geçirileceği okunur.

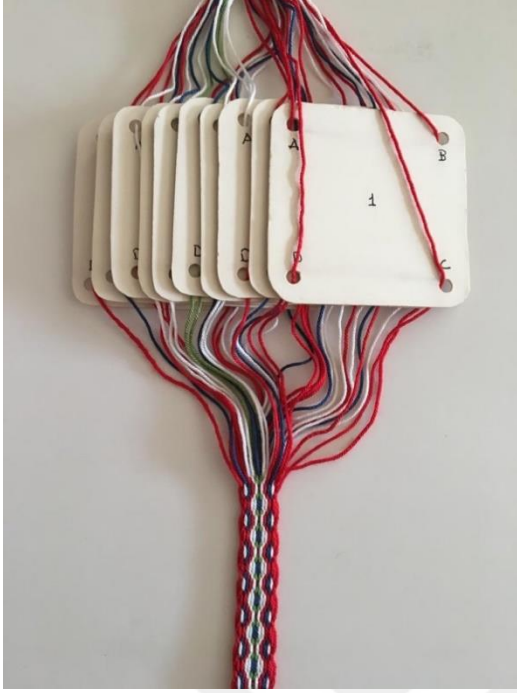
(Günday, 2022)

Dokumaya hazırlık.

Dokuma plan tablosu hazırlandıktan sonra kullanılacak iplikler renklerine sayılarına göre, yapılacak dokumanın boyundan yaklaşık 50cm kadar fazla olacak şekilde eşit boyda kesilir. Bu iplikler dokumanın çözgü ipleridir. Çözgü boyu hesaplanırken dokumanın başında ve sonunda kart çevirme alanı ve dokuma sırasındaki bir miktar kısalma olacağından gerekli dokuma için mutlaka fire payı eklenmelidir. Dokuma için gerekli atkı ipliği de dokumanın her iki kenarında kullanılan çözgü ipliğinin renginde ve aynı kalınlıkta olması tercih edilmelidir. Çarpana dokumalar çözgü yüzlü dokumalardır, atkı ipliği görülmez. Bütün hazırlıklar bittiğinde 1 numaralı çarpana kartından başlayarak “Dokuma Plan Tablosu”na sadık kalarak iplikler geçirilir. Her karta geçirilen iplikler kendi aralarında düğümlenir. Bütün çarpanalar sırasıyla hazırlanarak üst üste sıralanır. Dörtlü grup halinde yapılmış düğümler toplu halde sıkıca bağlanarak sabit bir yere tutturulur. Çarpana kartları toplu halde kaydırılarak çözgü ipliklerinin gerginliği sağlanır ve bir kemerle dokuyucunun beline bağlanır. Dokuyucu dokuma sırasında gerginlik ayarını beden hareketiyle hissederek sağlar. Çarpana dokumalarda deseni her ne kadar çözgü ipliklerinin renkleri belirlese de, ipliklerin çarpana kartlarına geçirilme yönleri de dokumanın görüntüsünü etkiler. Dokuma Plan Tablosuna göre hazırlanıp dokumaya başlanmış çarpana dokuma örneği Şekil 25’de sunulmuştur.

Şekil 25

Dokuma Plan Tablosuna Göre Hazırlanmış Dokuma

(Günday, 2022).

Hazırlanan çarpana dokuma düzeneği ile tercih edilen çevirme sayıları ile dokumaya başlanır. Karar verilen döndürme sayıları aynı periyotlarla çevirerek devam ettirilir. Çarpana dokumacılığında çeşitli şekillerde yerleştirme, çevirme, ipliklerin çarpana deliklerinden geçirilme yönleri ve iplik renk kombinasyonlarının değiştirilmesi ile eşsiz dokumalar elde edilir. Asıl ilginç olan ise hazırlanmış aynı çözgü üzerinde çevirme sayılarının değiştirilmesi sonucu sınırsız desenlerin elde edilmesidir. Kart çevirme kombinasyonları matematik hesabı ile de bir sonuca ulaşamamıştır (Kosswig, 1970).

Kosswig'in savı üzerine hazırlamış olduğum çarpana dokuma çözgü sistemi üzerinde çevirme sayılarında yapılan değişikliklerle çeşitli denemeler yapılması ile örnek çeşitliliği sağlanmış Şekil 26'de sunulmuştur. Bu denemelere devam edilmesi durumunda sınırsız çevirme sayıları ile sınırsız desenler elde edilebilir. Çarpana dokumanın en önemli özelliklerinden biride bu olmalıdır.

Şekil 26

Aynı Çözüğü Üzerinde Çarpana Kartlarının İleri-Geri Çevrilmesi İle Oluşan Farklı Desenler

2İ-2G

4İ-2G

5İ-5G

6İ-6G

7İ-7G

8İ-8G

10İ-5G

HEP İLERİ

2İ-2G / 3 Tekrar / 4İ-4G

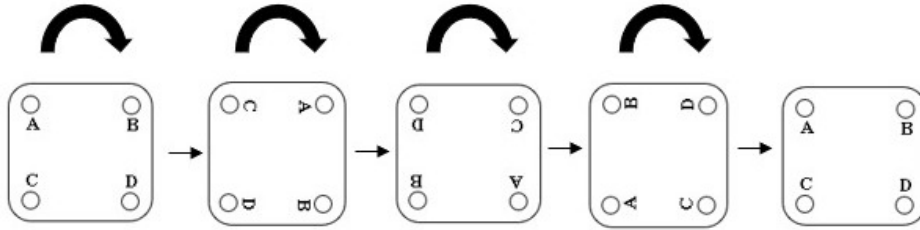
3İ-3G / 6İ-6G

(Günday, 2022)

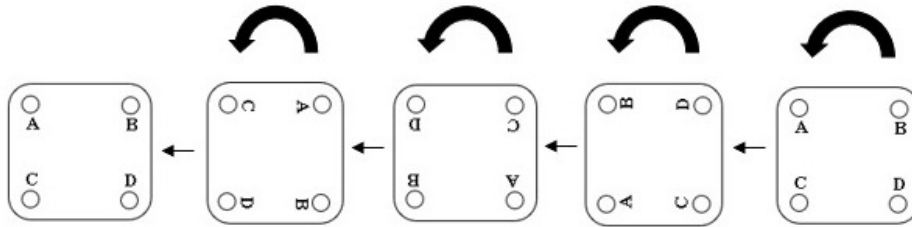
Kart çevirme (yuğma) iki şekilde yapılır, Kartın önden arkaya, veya arkadan öne 90 derece çevrilmesi bir adım (1 sıra) olarak kabul edilirse 4 defa İleri (4İ) çevrilmesi 360 dereceyi tamamlaması anlamına gelir. Geri Çevirme işlemi de aynı sırayı takip eder. İleri (İ), Geri (G) kısaltma ile gösterilir. Kartların her bir çevirme adımında aldığı durum Şekil.27 de gösterilmiştir.

Şekil 27

Çarpana Kartlarının Dört Adımda İleri Döndürülme (Yuğma) Hareketleri

Çarpana Kartlarının Dört Adımda Geri Döndürülme (Yuğma) Hareketleri

(Günday, 20022)

Çarpana Kartlarından İplik Geçirme Uygulamaları

Çarpanaların deliklerinden geçirilecek çözgü ipliklerin geçirilme yönleri, yüzey dokusunu etkiler . Birbirinden bağımsız çalışan her bir çarpana kartına farklı yönlerde iplik geçirilebilir ancak aynı çarpanada bütün ipliklerin aynı yönden geçirilmesi zorunludur. Renkli ipliklerle yapılacak dokumada motif ve desenlemeyi güçlendirir. Dokuyucu iplik geçirme yönlerini, uygulayacağı desenine göre planlar. İplik geçirme yönleri aşağıdaki çeşitlilikte olabilir.

Tek yönden çözgü geçirme.

Çözgü iplikleri bütün kartlardan ya önden arkaya veya arkadan öne geçirilir. Dokumada yüzey dokusu fitili bir görünüme sahip olur. Dokumanın ön ve arka yüzeyinde farklı desenler oluşur. Tek yönden geçirme tekniği Şekil 28’de sunulmuştur.

Şekil 28

Tek Yönden Çözümlü Geçirme Tekniği

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
A																
B																
C																
D																

(Günday, 2022)

Orta simetrik çözgü geçirme.

Çözgü iplikleri desenin orta eksenine kadar önden arkaya, orta eksenin sonrasından arkadan öne doğru geçirilir. Desenlemede merkeze doğru vererek bir yüzey görüntü oluşurken desenlemede simetri sağlanır. Dokumanın ön ve arka yüzeyinde farklı desenler oluşur. Orta simetrik geçirme tekniği Şekil 29’de sunulmuştur.

Şekil 29

Orta Simetrik Çözgü Geçirme Tekniği

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
A																
B																
C																
D																

(Günday, 2022)

İkili grup çözgü geçirme

Çözgü iplikleri birinci çarpanadan önden arkaya geçirildiyse ikinciden arkadan öne doğru geçirilmesi gerekir. En pratik yöntemi tek sayılı numaralanmış çarpanalardan önden arkaya, çift sayılı olanlardan arkadan öne geçirilir. Balıksırtı bir yüzey dokusu oluşur. Dokumanın iki yüzünde de aynı desen oluşur. İkili grup geçirme tekniği Şekil 30’de sunulmuştur.

Şekil 30

İkili Grup Çözümlü Geçirme Tekniği

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
A																
B																
C																
D																

(Günday, 2022)

Çoklu grup çözümü geçirme.

Çarpına dokumada renkli ipliklerle yapılacak desenlemeye uygun aralıklarda iplik yönleri gruplar şeklinde farklı takılabilir. Her hangi bir kuralı olmayıp tamamen dokuyucunun desenlemeye göre karar vereceği bir uygulamadır. Dokumanın ön ve arka yüzeyinde farklı desenler oluşur. Şekil 31’de sunulmuştur.

Şekil 31

Çoklu Grup Çözümlü Geçirme Tekniği

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
A																
B																
C																
D																

(Günday, 2022)

Çarpına kartlarında boş delik bırakma.

Müzelerde veya koleksiyonlarda bulunan çarpına dokumalar incelendiğinde çarpına deliklerinin bazılarında iplik geçirilmediği görülmüştür. Bu işlem özellikle tek renk veya iki renkle dokunmuş çarpınalar da uygulanmıştır. Motif veya desen olmadığından yüzey dokusu ön plana çıkmaktadır. Bu da çarpına dokumaların biricik olması ve özgün örneklerinin sınırsız bir biçimde tasarlanabileceğinin bir diğer göstergesidir. Çeşitli uygulamalara örnek çalışmalar Şekil 32’de gösterilmiştir.

Şekil 32

Çarpana Deliklerinin Boş Bırakılması Sonucu Elde Edilen Dokuma Örnekleri

(Günday, 2022)

Serbest teknik (strüktür) ile desenleme.

Bu teknik de atkı ve çözgü iplikleri haricinde üçüncü bir iplik kullanılarak desenleme gerçekleştirilir. İkili grup geçirme tekniği uygulanan çarpana dokumada, dokuma süresince çarpana kartlarının her 90 derece çevrilmesi ile açılan arlığa atkı ipliği atılırken, desene göre üçüncü bir iplikle desenleme yapılır. Bu teknikle dokuma yapılırken, çözgü iplikleri ve atkı ipliği tek renk olarak tercih edilir. Desenleme ipliği farklı renk olabileceği gibi sim veya metal kökenli ipliklerde olabilir.

Şekil 33

Serbest Teknik (Strüktür) ile Desenleme

(Günday, 2022)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Güncel Sanatta Geleneksel El Dokuma: Faig Ahmed Örneği

Dünya medeniyetine Türklerin hediyesi olan “Halı Sanatı” tarih boyunca Türklerin yaşadıkları bölgelerde dokunmuş, gelişimini sürdürmüş, göçler ve ticaret yoluyla dünyaya yayılmıştır (Aslanapa, 1987). Yunan kaynakları “Doğunun Lüksü” olarak tanımladığı kıymetli yer halılarının eskiden beri bilindiğinden bahseder. Düğümlü halıların bilinen en eski ve ilk örneği Rus arkeolog Sergei Ivanovich Rudenko tarafından Altayların eteğinde yaptığı kazılarda beşinci pazırık kurganında bulunduğu halıdır ki, bu halı “Pazırık Halısı” olarak dünya literatürüne girmiştir. Soğuk iklim şartlarında bozulmadan kalabilmiş halı, Milattan Önce 5-3 yüzyıllarla tarihlenir. Türk halı tarihine ışık tutan halı, çözümlendiğinde özellikleri ile tarihçileri hayretler içerisinde bırakmıştır.(Yetkin, 1991, s2)

Faig Ahmed ise, Türk toplumları için çok değerli olan dokuma ve halıların görsel dilini içinde bulduğumuz yüzyılda çağdaş heykel sanat eserlerine dönüştürerek kavramsal çalışmalarıyla yeniden dünyaya tanınan Azerbaycanlı bir sanatçıdır.

Söz konusu kavramsal çalışmaları, binlerce yıllık geçmişi olan geleneksel el dokumalarına ve halılara yeni yorumlar getirmenin yanı sıra, gelenekleri ve klişeleri yapı söküme uğratarak yeni görsel sınırlar yaratan sanatçı olması özelliği ile bu çalışmada yer alması önemsenmiştir. Sanatçı, eserlerini geleneksel yöntem olan el dokuması şeklinde üretilmesi, kökeni binlerce yıl geçmişe dayanan geleneksel desen özelliklerini koruması ve güncel sanat nesnesi olarak yeniden yorumlanması ile, geleneksel el dokumaları alanında yapmak istediğim çalışmalarım da esin kaynağı olmuştur.

Faig Ahmed’in Hayatı

Sanatçı 1982 yılında Hazar Denizi’nin batı kıyısında bulunan Azerbaycan’ın Sumqayıt şehrinde dünyaya gelmiştir. 2004 yılında Bakü Devlet Güzel Sanatlar Akademisi heykel bölümünden mezun olan sanatçı, ülkesi adına 2007 yılında dünyanın en prestijli uluslararası sanat etkinliklerinden biri olan Venedik Bienali’ne katılmıştır. Dijital print eseri Şekil 34’de sunulmuştur. Daha önce üretim biçimi olarak resim, video ve enstalasyona olanaklarını tercih eden Ahmed, sonrasında tekstil olarak heykel üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir. Geleneksel dokuma tekniklerini yeniden yorumlayan heykelsi tekstil çalışmalarıyla tanınan sanatçı, dünyanın önde gelen sanat müzelerinde ve galerilerinde eserleriyle yer almıştır.

Şekil 34

Toys for Terrorists' Children. 200 Venedik Bienali Digital Prints

<http://universes-in-universe.de/car/venezia/eng/2007/tour/aze/img-06.htm>

Sovyetler Birliği'nin bölünüp Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşması dönemi Faig Ahmed'in çocukluk dönemine rastlar. Sonrasında ise, ülkesinin yeniden inşasına, çağın getirdiği sanayileşme, endüstri ve dijital teknolojilerin gelişmesine tanıklık etmiştir. Bu gelişmelerin ülkedeki kültürel, ekonomik, sosyal dönüşümü ve değişimi sanatçının sanatsal eylemlerini etkilemiş bunu da eserlerine yansıtmıştır.

Faig Ahmed tekstili sanat hayatında ilk kez Bakü'deki Azerbaycan Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğrenciyken moda bölümünden baskılı kumaş ruloları çalıp, bunları okulun Sovyet döneminden kalma beş katlı binasını kaplamak için kullanmıştır. Bu eylemi onun o zamanlarda okuldaki atılmasına neden olmuştur. Bundan sonraki çalışmaları yine bir tekstil ürünü olan ve onu sanatıyla dünyaya tanıtan geleneksel el dokuma halıları üzerine olmuştur.

Bu çalışmaları ortaya koymak için yaşadığı zorlu süreçte , eski dokumacıları tanımak ve onları kendi tasarımlarını yapmaya ikna etmek için yıllarını harcadığını ve çalışmalarıyla ilgili olarak "Hiçbir şeyi değiştirmek istemiyorum ama aynı zamanda her şeyi değiştirmek istiyorum" diyen sanatçı, boyadan tekniğe ve malzemeye kadar her şeyin titizlikle aslına uygun olmasına çok önem verdiğini belirtmiştir. Sonuç olarak ortaya çıkan eserler geleneksel olmaktan hem çok uzak hem de çok yakındır. <https://www.nytimes.com/2016/05/10/t-magazine/design/artist-faig-ahmed-azerbaijan-carpets.html> 10 Mayıs 2016 - Gisela Williams

Geleneksel iki boyutlu dokumaları üç boyutlu devasa heykellere dönüştüren, yerel ve evrensel değerleri sorgulayan sanatçı, çalışmalarını Azerbaycan'ın başkenti Bakü yakınlarındaki Bülbüle kasabasında bulunan atölyesinde, bölgenin en iyi zanaatkarlarından oluşan ekibi ile birlikte yürütmektedir.

Sanatçının Eriyen/Akan Sürrealist Halı Yorumu

Sürrealizm ya da bir diğer adıyla Gerçeküstücülük, sanatın geleneksel biçimlerine olduğu kadar, burjuva değer yargılarına karşıdır ve politiktir. Gerçeküstücülerin bilinçaltına, rüyalara, görünen gerçekliğin, aklın ötesine yönelik arayışları, ahlaken iflas ettiğini düşündükleri bir kültürel ve toplumsal yapının sınırlarını aşabilmekle ilgilidir. Psikanalize olduğu kadar, Marksizme duydukları ilginin temelinde de bu vardır; toplumu ve bireyi, 'tarihsel gerçeklik' diye sunulan tarihsel aldatmacaların zincirlerinden kurtarmak misyonundan hareket etmişlerdir. Gerçeküstücü sanatçılar biçim bozmadan buluntu nesneye kadar tümüyle rastlantısallığa dayanan ve 1920'lerde yeni arayışları ifade eden yöntemleri benimsemişlerdir. Aklın ve mantığın boyunduruğundan kurtulmuş bir ifadenin arayışı söz konusudur. (Antmen, 2015)

Sanatçı eserlerinde halının yüzyıllar boyu süregelen teknik, desen, üslup, malzeme gibi bütün geleneksel özelliklerini birebir uygulamasının yanında halının işlevselliğini ortadan kaldırmıştır. Eserinde dijital teknikler kullanılarak halıları aşağı doğru adeta eritip akıtmıştır. Bu erimeye rağmen, halının geleneksel dikdörtgen veya kareye yakın formları üzerinde dijital semboller ile geleneksel semboller arasında gerçekleşmekte olan etkileşimin dengesi sağlanmıştır. Bütün bu teknikler ve mesajlar halının bir yarısında okunurken, halı olarak algılanma gerçeği korunmuş, diğer taraftan ise yaşadığı derin kültürel dönüşümler, politik değişimler, dijitalleşme gibi olguların yorumları halı üzerinde biçim bozma yöntemleriyle yeniden anlam kazanmıştır.

Şekil 35

Sheikh Al Maktun Art Collection, Abu Dabhi, UAE,

<https://faigahmed.com/>

Şekil 36

Gautama, 2017, Arselan art contemporain, Montreal, Canada/Currier Museum of Art, New Hampshire, USA,

<https://faigahmed.com/>

Ahmed'in halı üzerinde uyguladığı akıtma şeklindeki biçim bozmaları bizi referans olarak ünlü sanatçı Salvador Dali'nün sürrealist çalışmalarına götürür. Şekil 37'de gösterilen,

sanatçının en bilinen çalışmalarından biri olan “Belleğin Azmi (Eriyen Saatler)”de olduğu gibi Ahmed de sanat nesnesi olarak kullandığı geleneksel el dokuma halıları adeta eritir, akıtır bağlamından uzaklaştırır. Salvador Dali’nin zamanın gelip geçiciliğine yaptığı vurguyu, Faig Ahmed içinde bulunduğumuz dijital çağa atfen halılar üzerine kendi yorumunu kavramsal ve tarihsel referanslar katarak gerçekleştirir. Geleneksel formu ve desenleri ile halı, geleneği sembolize ederken formdaki ani bozulma ve erime ise dijital kültürü sembolize etmektedir. Sanatçı halılar üzerinde, adeta gelenek ve modernitenin nasıl eritilebildiğini ve aynı zamanda nasıl bir arada var olabileceğini göstermektedir.

Şekil 37

Salvador Dali, “Belleğin Azmi (Eriyen Saatler)” 1931

https://tr.wikipedia.org/wiki/Belle%C4%9Fin_Azmi

Sanatçının 6 Ocak 2022 tarihinde New York’taki Sapar Contemporary’de gerçekleştirdiği sergisinde yer alan üçlü çalışması, Azerbaycan kültürünü derinden etkileyen üç önemli isme atıfta bulunmaktadır. Bu isimler sırasıyla Şems Tebrizi, Yahya el-Şirvani el-Bakuvi ve Nizami Gencavi olarak belirlenmiştir. <https://www.thisiscolossal.com/2021/11/faig-ahmed-rugs/> Eserler Şekil 38, Şekil 39, Şekil 40’ da sunulmuştur.

Şekil 38

Doubt

<https://www.thisiscolossal.com/2021/11/faig-ahmed-rugs/>

Şekil 39

“Yahya al-Shirvani al-Bakuvi”

<https://www.thisiscolossal.com/2021/11/faig-ahmed-rugs/>

Bunlar arasında en dikkat çekici eser, Mevlana Celaleddin Rumi’nin akıl hocası olarak da bilinen “Şems Tebrizi” isimli çalışmadır. Şems Tebrizi’nin mistik yolculuğunun son aşaması olan, kendi bireysel varlığının yok olması, Fenafillah’a varış bilgisine işaret eden büyük, siyah

bir leke karşımıza çıkar. Halının aşağıya doğru akan kömür karası leke, Mevlana'nın "Hamdım, piştım, yandım" sözüyle ifade etmeye çalıştığı bu mistik serüvenin adeta temsili niteliğindedir.

Şekil 40

"Shams Tabrizi"

<https://www.thisiscolossal.com/2021/11/faig-ahmed-rugs/>

Faig Ahmed'in Sanat Anlayışı ve Eserleri

Faig Ahmed, ülkesindeki zanaatkarlar tarafından yapılan geleneksel halılardan ilham alan, sanat eserlerinde zanaatın sınırlarını zorlayan dünyaca ünlü Azerbaycanlı bir sanatçıdır. Azerbaycan halıları, hem desenleri hem de dokuma kaliteleri ile dünya çapında değerlidir. Geleneksel olarak halılar, yüzeyde girift tasarımlar yaratmak için yün iplikler, kendine has tekniklerle kadınlar tarafından kışın boyanmakta ve geleneksel tekniklerle dokunmaktadır.

Sanatçı eserlerinde halının temel özelliklerini korumuştur. Dokuma tekniği, malzeme, halının kenarındaki püsküller, çoğunlukla eserlerin bir tarafı ile halı olarak okunmasını sağlamıştır. İşlevselliği olan halı, malzeme olarak kullanılmıştır. Halının işlevselliği ortadan kaldırılsa bile verdiği tüm mesajlar ile halı olarak algılanma gerçekliği yok edilmemiştir. Yani ortada bir gerçeklik vardır ki bu eserler halıdır ve halının tüm sembolik dilini kullanmaktadır (Baydemir, 2022).

Faig Ahmed'in ABD'nin batısında bulunan en büyük sanat müzesi LACMA için 2015 yılında özel olarak tasarladığı çalışması "Essence" klasik Azerbaycan halısının sürrealist bir yorumuna örnek oluşturmaktadır. Çalışma, halının üst kısmından sızarak kendi üzerine katlanmasına ve erimesine neden olan siyah akıntı şeklinde bir dokumadan oluşmaktadır. Şekil 41'de görülmektedir.

Şekil 41

Essence, LACMA collection 102.24 × 169.55 cm

<https://collections.lacma.org/node/2117413> Faig Ahmed (Azerbaijan, Baku, born 1982) 2015

Faig Ahmed, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de yaşamakta ve çalışmaktadır. Halılar belki de İslam sanatının en iyi bilinen biçimidir ve dünyada en çok bilinenidir. Bu nedenle halı dokuma, Ahmed'in kültürel mirasının temel taşıdır. Resim, video ve enstalasyon gibi diğer ortamlarda çalışmasına rağmen, tamamen çağdaş bir şey oluşturmak için yapısökümüne uğrattığı ve yeniden yaptığı geleneksel yerel halı tasarımlarına dayanan halı dokumalarıyla tanınmaktadır. <https://collections.lacma.org/node/2117413>

Şekil 42

“Tradition in Pixel, 2010

<https://twitter.com/artinberbatian/status/578466603311976448>

Ahmed, bilgisayar üzerinde tasarladığı halılarını dokumak için, onun tasarımları üzerinde çalışan yetenekli dokumacıdan oluşan bir ekiple birlikte çalışmalarını gerçekleştirmektedir. Halılarından bazıları çözünürlüğü düşük, tıkladığınızda yüklenemeyen dijital fotoğraflar gibidir. Şekil 42’de sunulmuştur. Bazı halılar da ise duvardan aşağı damlayan boyalar veya geometrik şekiller olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta bazı halılarında yerleşik optik illüzyonlar yer almaktadır. Böylece belirli açılardan bakıldığında dokuma üzerindeki şekiller bakan kişiye hareket ediyormuş izlenimi uyandırmaktadır.

Art Radar için Lisa Pollman'a konuşan Ahmed’in, geleneksel referanslı çalışmaları için yaptığı açıklama şu şekildedir. *“Geleneğin rehinesi olmayı seviyorum, çünkü bu bir test ve kendinizi özgür kılmak için çözmeniz gerekiyor. Zaten hiçbir zaman tamamen özgür olmadığımızı düşünüyorum ama kendi sınırlarınızın nerede bittiğini tam olarak bilmelisiniz.”*

<https://www.smithsonianmag.com/smart-news/artist-makes-traditional-carpets-look-they-were-hit-software-bug-1-180957331/> Danny Lewis, November 19, 2015

Ayrıca sanatçı, tekstil ürünlerine olan hayranlığının, kumaşların tarihsel değerlerinden, insanlığın neredeyse tüm tarih boyunca kumaşı kullanmasından kaynaklandığını açıklayarak;

“Beni ilgilendiren bir diğ er Şey de kalıp desenler ve süslemeler tüm kültürlerde bulunabilir, bazen benzer, bazen çok farklı. Bunları okunabilen ve anladığımız bir dile çevrilebilen sözcükler ve ifadeler olarak görüyorum” sözleriyle, sanata bakış açısını ifade etmektedir. <https://www.thisiscolossal.com/2015/11/faig-ahmed-glitched-rugs/> 17 Kasım 2015 - Kate Sierzputowski

Ahmed’in eserlerini tasarlama süreci,  oğ u durumda ilgi çekici geçmiş hikayelere sahip eski kilimler satın almakla başlamaktadır. Bunlardan biri de Sanatçının “Recycled Tradition” adlı çalışmasının hikayesidir. Geri dönüşüm ve geri dönüştürülmüş halılar üzerine yaptığı bir araştırma sırasında ortaya çıktığı üzerine açıklamalarda bulunan Ahmed, bu çalışmanın sürecini şu şekilde ifade etmiştir:

“Her Şey çok kişiliksizdi. Doğ ru dokumayı bulmak için üretimden dört ay önce çalışmaya başladım. İhtiyacım olan, geri dönüşüm sembolü şeklinde kesilecek 150 ila 200 yıllık eski bir dokuma olmalıydı. Azerbaycan’da m kemm l durumda eski kilimi olan yaşlı bir kadını ziyaret etmemi önerdiler. Başlangıçta bu kadın, bu kilimi büyükannesinden miras aldığı ve yıllar önce evlendiğinde babasının evinden ayrılırken yanına aldığı tek Şey olduğı için satmayı reddetti. Bu Azerbaycan’da eskiden bir gelenektir. Bu kadın evinden başka bir Şey alamamıştı,    nk  ailesi onun evliliğine karşıydı ve sadece büyükannesi ona bu kilimi verip sevgiliyle kaçmasına yardım ederek destek olmuştu. Birkaç ziyaretten sonra kilimin bir sanatçıya satılacağını öğrendikten sonra satmayı kabul etti. Bunun Azerbaycan yakınlarında bulunan Karabağ kilimi olduğunu da öğrendim. Bu hanım artık oraya gidemiyor    nk  bu bölge Ermenistan tarafından işgal edilmiş durumda ve iki ülke arasında silahlı çatışmalar yaşanıyordu. Bu sebepten dolayı kilimi kesmek için makası elime aldığımda bunu yapamadım. Bir anda, benim de bir geleneğin rehinesi olduğumu fark ettim! Bu hikayenin üzerimdeki etkisi o kadar büyüktü ki bu kilimi kendi ellerimle yok edemezdim. O yüzden kesilmek üzere bir sanat prodüksiyon şirketine verdim ve onlara kilimin ne kadar eski olduğunu söylemedim.” <https://faigahmed.com/>

Şekil 43

Recycled Tradition, 2014 “Jejim carpet from Karabakh Azerbaijan, early XIX century,

(Ahmed, 2014)

”Recycled Tradition” çalışmasıyla sanatçı 19.yüzyıldan kalma bir çeyiz kilimini, geri dönüşüm işareti olacak şekilde yeniden yapılandırmıştır. Üçgen bir formda sağ aşağıya doğru evrilen üç ok işareti ve bu üç oku peşisıra takip eden üç geometrik parçadan oluşan bu kilim parçaları, duvara monte edilerek sergilenmiş, ve kilimden arat kalan parçalar monte edilen geri dönüşü işareti önüne atık olarak yığılmıştır. Şekil 43’de sunulmuştur.

Faig Ahmed’in çalışmalarında modern ve geleneksel birlikte okunur. Bu sebeple eserleri hakkında çok fazla yorum yapıldığını, bu yorumlardan birinin de islami kültürün etkilerini içerdiği yönündedir. Buna karşın, halı sanatının doğuşunun islamiyetten öncesine dayandığından ve eserlerinin Azeri sanatı olduğundan bahseder. Aktaran (Baydemir, E. 2022)

Baydemir, E.’in sanatçı ile yaptığı görüşmesinde, “*Peki neden eserlerde form yıkımları ve dönüşümleri vardır? Sorusunun cevabı, “Bu da aslında Azeri felsefesi, kültürü ve inancının bir parçasıdır. Benim yaptığım dönüşümler yeni değil aslında. Halı sanatı eski bir sanat ve onun yeni formlara dönüşmesi de eskiden beri var olan bir durum. Azeri kültürünün temel*

özelliklerinden biri değişimlere açık olmaktır. Gelen ile birleşmek, bütünleşmek ve yeniden şekillenmek bize uzak bir felsefe değil” şeklinde ki yorumda bulunduğunu aktarır.

Sanatçının halı heykellerinden oluşan İtalya’daki ilk kişisel sergisi olan Points of Perception (Algı Noktaları), 2016 yılında Montoro12 adlı çağdaş sanat galerisi ile işbirliği kapsamında Roma Çağdaş Sanatlar Müzesi’nde (MACRO) gerçekleşmiştir. Sergi her biri farklı perspektifle hareketlenen , İslam kültüründen tekstil ve mimari gibi ikonik nesneler ile mekana özgü bir dizi çalışmadan oluşmuştur. Bu muhteşem el dokumaları duvarları yıkar, eritir ya da duvarlardan aşağı akar şekilde ya da içi içe geçmiş ipliklerden oluşan bir karmaşa halinde tasarlanmıştır. Aynı zamanda farklı bir şeye dönüşmenin veya belki de tamamen parçalanmanın eşiğinde görünmektedirler. <https://www.artsy.net/article/artsy-faig-ahmed-pulls-the-threads-of-islamic-tradition-with-his-rewoven-rugs> 18 Mart 2016 — Grace-Yvette Gemmell

Şekil 44

“Double Tension”

[Omnia Mutantur, Nihil Interit – Montoro 12 Gallery \(m12gallery.com\)](http://m12gallery.com)

Şekil 45

“Door of Doors, 2016”

<https://www.artsy.net/artwork/faig-ahmed-door-of-doors> 20 Eylül 2022 tarihinde erişilmiştir.

Bu sergiyi hazırlamak için tüm çalışmalarını mekana özel olarak tasarlayan ve yerleşimi için mekanın mimarisini dikkatlice inceleyen sanatçının galerideki en dikkat çekici çalışmlardan birisi de, sanki bir caminin zeminindeymiş gibi düzenlenmiş, manipüle edilmiş seccadelerden oluşan devasa bir enstalasyondan oluşur. Şekil 46’ gösterilmiştir. Her kilim, bir İslam mimarisinden tanınabilir tarzda bir pencereyi tasvir edecek şekilde değiştirilmiştir. Bu devasa enstalasyon, kelimenin tam anlamıyla halıyı geleneğin altından çekiyor diyebiliriz.

<https://www.artsy.net/article/artsy-faig-ahmed-pulls-the-threads-of-islamic-tradition-with-his-rewoven-rugs> 18 Mart 2016 — Grace-Yvette Gemmell

Şekil 46

“Points of Perception”

[Omnia Mutantur, Nihil Interit – Montoro 12 Gallery \(m12gallery.com\)](http://m12gallery.com)

Dünya genelinde tekstil ürünü olan dokumaları sanat nesnesi olarak kullanan başka sanatçılardan da söz edilebilir. Dünyada birçok sanatçı, dokuma ürünü olarak tekstil sanatını güncel sanat içerisinde kullanmıştır. Yapılan araştırmalarda, farklı göndermelerle yeniden yorumlanan dokuma sanatının en ilginç örneklerinden birini de İngiliz sanatçı Grayson Perry gerçekleştirmiştir. Sanatçının İstanbul'daki sanat galerisi Cer Modern'de British Council işbirliği ile gerçekleşen “Küçük Farklılıkların Kibri” adlı sergisinde, British Council koleksiyonda yer alan, 2 x 4 metre boyutundaki 6 duvar halısından oluşan serisi yer almıştır. Güncel sanatın en prestijli ödülllerinden Turner ve BAFTA ödülü sahibi sanatçı Grayson Perry'nin "Küçük Farklılıkların Kibri" adlı sergisinde, Modern İngiliz yaşam tarzının dramını Rönesansvari ipuçlarıyla harmanlayarak yorumladığı zevk ve sınıfsal izlenimlerini yakın planımıza taşıyan halıları sergilenmiştir. Sergide yer alan “Kafeste Kavga Edenlerin Secdesi”, “Otoparkta İstirap”, “8 Numaralı Cennet Sokağından Kovulma”, “Bakire Anlaşmasının Tebliği ‘Virgin’ Anlaşmasının Müjdesi”, “Üst Sınıf Çıkamazda” ve “Ağıt” adlarını taşıyan Perry halıları, özel ve büyük boy halıların dokunduğu Flanders'da üretilmiştir.

<https://www.cermodern.org/grayson-perry-kuçuk-farklılıkların-kibri.html>

Şekil 47

8 Numaralı Cennet Sokağından Kovulma, 2012

<https://www.mimarizm.com/etkinlikler/sergiler/grayson-perry-den-kucuk-farkliliklar> 121380

Bu halı serisiyle Grayson Perry, Tim Rakewell adını verdiği kurgu karakterinin doğumundan ölümüne kadar geçen süreyi bazen sanat tarihinden, bazen de modern İngiliz yaşamının içinde bulunduğu çıkmazları referans vererek anlatmıştır. Böylece Birleşik Krallıktaki toplumsal sınıfların, sosyal çevrenin estetik beğenilerimize etkisini sorgulatmaktadır.

Halı sanatı doğu ve batı kültürlerinde farklı algılara sahiptir. Doğuya ait olan hiçbir estetik nesne, batıda halı kadar görsel ve duysal algı yaratma gücüne sahip olmamıştır. Dünyada ve ülkemizde dokuma sanatından beslenerek eserler üreten birçok sanatçı vardır. Bu sanatçılardan bir kısmı geleneği bozmadan kullanmayı tercih ederken bazıları da hem teknik açıdan hem de motifler açısından değişim ve dönüşümler sağlamaya çalışmıştır. Faig Ahmed'in dokumalarda gerçekleştirdiği değişim ve dönüşümler ile formları parçalayıp yıkmadığı, sadece yeni formlar yaratıldığı görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

UYGULAMA RAPORU

Uygulamanın Yapılış Gerekçesi

Bu bölümde bir sanat önermesi olarak tasarlanan ve malzeme olarak çarpana dokumanın kullanıldığı “Barkod” ana başlığında üç çalışma gerçekleştirilmiştir. Çarpana, birincil olarak bağ olma özelliği ile işlevselliği olan bir el dokuma sanatıdır. Aynı zamanda dokuyucu olarak kadınların, hayatı boyunca söze getiremediklerini, renk ve motiflerle dokudukları ürünlerde kodladıkları bilgileri ve mesajları da içermektedir. Günümüz dokuma sanatları içerisinde değerlendirilen örnekler içerisinde, tıpkı geleneksel olarak dokunan halılardaki gibi, izleyiciye sunulan yeni referanslar ve kodlar yer almaktadır.

Barkodlar, gelişen teknolojinin tüketimi ve doğrudan doğruya hızlı alışverişi tetikleyen elektronik etiketler olgusunun simgeleridir. Hızlı tüketimi kurgulamak için geliştirilen Barkod, tüketim mallarının ayrıntılı tanımını içerir ve bir markanın ve ürünün sembolün içinde toplar. Antikapitalist ve tüketim dünyasını sembolize eden Barkod, hem dünya metropollerinde kullanılan hem de tuvalerde yerini alan çağdaş bir sembol haline gelmiştir.

Endüstri devrimi sonrası dünya geneline, kapitalist tüketim kadar kültürel tüketiminde hız kazandığı görülmektedir. Fabrikasyon ürünlere kolay ulaşılabilir olması, ucuz olması ve markalaşmanın statü ve varsıllık sayılması sonucu geleneksel üretimlerin birçoğu terkedilmiştir. Bir çeşit kültürel tüketime karşı koyuşla uygulama çalışmalarımın seçkileri olan, kültürel ve sanatsal kimlik kodlarımızı taşıyan; El dokuma Yağcıbedir halısı, Bardız kilimi ve Erzurum yöresi ehramlar için çarpana dokumalarla “barkod” hazırlanmıştır.

Bu çalışmada geleneksel dokumalar kapsamında değerlendirilen ve somut olmayan kültür mirasımız arasında yer alan, dünya genelinde “card weaving” olarak bilinen, “çarpana dokuma” ları, yine kendi kültürel birikimimizden olan üç ayrı dokuma türünün kodlarıyla bugüne taşıyarak güncellemek amaçlanmıştır. Kültürel miras, ait olduğu toplumun ortak geçmişini anlatan, aralarındaki dayanışma ve birlik duygularını güçlendiren büyük bir hazinedir. Bu düşünselden hareketle yapılan araştırma ve çalışmalarda, toplumların tarih boyunca biriktirdikleri deneyimleri, gelenekleri ve sanatlarının devamlılığı üzerine geleceğin doğru kurgulanması gerekliliği öncelenmiştir.

Çarpına dokumayı güncel sanat içerisinde değerlendirme düşüncesi ilk olarak, Stratonikeia Antik kenti için gerçekleştirilen bir proje ile ortaya çıkmıştır.

Stratonikeia Antik Kenti, Muğla'nın Yatağan ilçesi'nin batısında MÖ 3. yüzyılda kurulduğu bilinmekte. Anadolu'nun yerli halklarından Karyalıların hüküm sürdüğü bu topraklar sırasıyla Arkaik, Klasik, Helenistik, Roma İmparatorluğuna ev sahipliği yapmış ardından Bizans, Selçuklular, Beylikler dönemi ve Osmanlı Hükümdarlığından geçerek Türkiye Cumhuriyeti dönemine ulaşmıştır. Antik kente ait medeniyetlerin izleri ve kent üzerindeki insan yaşamı hiç sekteye uğramadan neredeyse bin yıllar boyunca kesintisiz sürmüştür. Günümüzde de antik kentte yaşam hala devam etmektedir (Söğüt, 2015).

MÖ 3. yüzyılın ilk çeyreğinde bir aşk efsanesinden doğduğu söylenen, büyük bir dinsel yolun üzerinde bulunan şehrin kurucusu olan Seleukos kralı I. Antiokhos, genç ve güzel üvey annesine aşkından yataklara düşer. Kral I. Seleukos bu durumu öğrendiğinde tahtının varisi olan oğlu Antiokhos'un "hastalığına" çare bulmak ve hanedanının devamını sağlamak adına, Stratonikeia ve Antiokhos'un evlenmesine izin verir. Antiokhos, kendisinden beş çocuğu olan eşine duyduğu sevgiye istinaden onun adında bir kent kurulmasına karar verir. Stratonikeia adına kurulan kent, batı dünyasında oldukça ilgi çekmiş, yüzyıllar boyunca bu konuyu tasvir eden eserler verilmiştir. <https://www.artsbma.org/collection/erasistratus-the-physician-discovers-the-love-of-antiochus-for-stratonice/>

Şekil 48

Hekim Erasistratus, Antiokhos'un Stratonikeia'ya Aşkını Farkediyor. Benjamin West, 1772, Birmingham Sanat Müzesi

<https://www.artsbma.org/collection/erasistratus-the-physician-discovers-the-love-of-antiochus-for-stratonice/>

Birçok medeniyete ev sahipliği etmiş ve günümüze kadar gelebilmiş olan Stratonikeia antik kentinin bir kadın adına kurulması yanında 2015 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesine kaydedilmiş olması ve antik kentte süren kazılar ve çalışmalarla ayağa kaldırılan tiyatro, şehir kapıları ve restore edilen mimari yapılar ayrı bir öneme sahiptir.

Çarpana dokumayı güncel sanat içerisinde değerlendirmek düşüncesi ile, Stranokeia antik kenti özelinde üç farklı eser tasarlanmıştır. “Sratonikiea’nın Ayak İzleri I”, “Sratonikiea’nın Ayak İzleri II” ve “Katarsis” adında hazırlanan eserlerde kentte yaşam sürmüş medeniyetlerin kodları referans alınmıştır. Stranokeia antik kenti üzerinde restore edilmiş, 700 yıllık bir geçmişe sahip Selçuklu hamamı içinde enstalasyon olarak yerleştirme yapılmıştır.

Birinci eser, kara tezgâh dokuması olan kandıra bezi, tarihsel yol olarak kabul edilip üzerine bu kentte yaşamış olan medeniyetlere ait semboller ayak izleri şeklinde, geleneksel el sanatlarımız içerisinde önemli bir yeri olan “tahta baskı” uygulaması ile yapılmıştır. Kandıra bezi, Neolitik Dönem olarak varsayılan başlangıç tarafından rulo yapılmış, sadece son medeniyetler olan Selçuklu ve Osmanlı imparatorluğunu temsil eden sembollerin görünürlüğü sağlanarak son kısmına yerleştirilmiş olan ve kentteki bütün medeniyetlerin izini sürerek günümüze kadar gelen kadını temsilen bir çift tahta takunya dan oluşmaktadır. Takunyaların zeminine kente ait bir motif uygulanmış ve çarpana dokuma ile kemerlenmiştir. Şekil 49 da gösterilmiştir.

Şekil 49

Stratonikeia'nın Ayak İzleri I 40x300cm

(Günday, 2019)

Şekil 50

Stratonikeia'nın Ayak İzleri I ve II (Sergi Alanı) 40 x300cm

(Günday, 2019)

Şekil 51

Stratonikeia'nın Ayak İzleri I (Detay)

(Günday, 2019)

İkinci eser, her biri farklı medeniyet kadını temsil eden desenleme yapılmış ve farklı çarpana dokumalarla kemerlenmiş olan 10 adet tahta takunyadan oluşmaktadır. Stratonikeia kentinden geçmiş olan medeniyet kadınlarını yansıtan takunyalar kentin hamamında yerleştirme olarak sunulmuştur. Çalışmadaki tüm desenler kentin taş işlemelerinden alınmıştır.

Şekil 52

Stratonikeia'nın Ayak İzleri II

(Günday, 2019)

Şekil 53

Stratonikeia'nın Ayak İzleri II (Detaylar)

Şekil 53. (Devamı)

Üçüncü eser, Katarsis; Stranokeia'nın (kadın) bedeni olarak düzenlenmiş zemin üzerine "elibebeline" motifinin uygulandığı çarpana dokuma yerleştirilmiştir. Çarpana dokuma 185cm uzunluğunda 8cm genişliğinde kağıt ipten dokunmuştur. 10 adet 20x20 ölçülerinde hazırlanan çarpana kartlarının her biri, bir medeniyet katmanını temsilen antik kentin taş işlemelerinden motiflerle desenlenmiştir. Medeniyet katmanlarından (çarpana kartlarından) geçen ipliklerin oluşturduğu elibeline motiflerinin yansıttığı temsilen kadın figürlerinin hamamda 40 adet taş ile arınması şeklinde kurgulanmıştır. Katarsis: Aristoteles'in Poetica adlı eserinden alınmış bir kelimedir, bu terim felsefi bir terim olarak psikoloji bilimiyle ilgilidir. İnsan ruhunun trajedilerden arınması olarak ele alınır. Günümüzde "arınma" anlamında kullanılmaktadır. (<https://www.freudyen.com/blog/soz/katarsis-nedir.html>).

Şekil 54

Katarsis 57x200 cm

(Günday, 2022)

Şekil 55

Katarsis (Sergi Alanı)

(Günday, 2022)

Şekil 56

Katarsis (Detay)

Açık hava müzesi olan antik kentte yapılan arkeolojik çalışmalarla gün yüzüne çıkarılmış olan tüm medeniyetlere ait mimari öğeler, semboller, birçok dile ait yazıtlar tüm ihtişamıyla sergilenmektedir. Kentin hikayesi ve gözle görülen yaşanmışlık izleri üzerine heyecanla tasarladığım çalışmalarım bu kentte restore edilmiş 700 yıllık bir geçmişe sahip Selçuklu hamamında sergilenmiştir. Eserler, antik kentte yaşamış Stratonikeia ve diğer medeniyet katmanlarında yaşamış kadınları çarpana dokumalarla günümüze çekmek, geçmişle aramızda duysal bir bağ kurmak üzere tasarlanmıştır. Geleneksel çarpana dokumalarla tasarlanan eserler hem kültürel mirasımız Stratonikeia antik kentine ilgi çekmek hem de geçmişten taşıdığımız manevi mirasımız olan ahlaki değerlerimizi, örf ve adetlerimizi yani bizi biz yapan olgularımızı hatırlamak ve hatırlatmak üzere kurgulanmıştır

Stratonikeia'nın Ayak İzleri I, Stratonikeia'nın Ayak İzleri II, Katarsis'den başka çarpana dokuma 2022 yılında Kültür Bakanlığı ve Analsender Derneği tarafından ortaklaşa düzenlenen ve 80 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen 23.Uluslararası İstanbul Büyükçekmece Festivalinde Türkiye'yi temsilen bir workshopta değerlendirilmiştir. Geleneksel dokuma kartlarının dışında 20x20cm büyük pleksi levhaların kart olarak kullanıldığı, yaklaşık bir parmak kalınlığında metalik görünümlü, endüstriyel sentetik iplerle dokunan dev bir çarpana tezgâhı düzeneği kurulmuştur. Bu özellikleri ile Workshop, Festival katılımcıları ve medya tarafından büyük ilgi görmüştür.

Şekil 57

Çarpana Workshop

(Günday, 2022)

Şekil 58

Çarpana Workshop detay

(Günday, 2022)

İçerik ve Biçime Yönelik Saptamalar

Çarpana dokumalarla gerçekleştirilen “barkod” çalışması, üç farklı dokuma tekniğine referans veren üç ayrı uygulama ile gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri halı olarak yağcıbedir halısı, biri düz dokuma olarak bardız kilimi ve diğeri bezayağı dokuma olarak ehramdır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda endüstriyel kapitalizmin gelişmesi ile tüketim hızla artmış, değer yargıları değişmiş, hiçbir şeyin kalıcılığı ve devamlılığının önemslenmemesi hali benimsenmiştir. Kapitalizmi ve tüketim dünyasını sembolize eden “barkod” özünde ürünün içerik bilgisine sahip kimlik kartıdır. Bu “öz” den hareketle Geleneksel halı, kilim, ehram dokumalara, yine bir dokuma olan çarpana dokuma ile “barkod” olarak kodlama gerçekleştirilmiştir. Barkod adlı çalışmada çarpana dokumalar, ait olduğu dokumaların renk, malzeme ve tekniğin elverdiği ölçüde uygulanan motiflerinin kodlarını içermektedir.

Farklı yörelerden seçilmiş olan halı, kilim ve ehram dokumaların renk ve malzemelerine sadık kalınırken motifler çarpana dokumanın tekniği sınırları içinde uygulanarak özgün tasarımlar oluşturulmuştur. Referans alınan ürünün karakteristik özellikleri ile dokunan

çarpanalar, ağaç çerçeve içerisine dokumada kullanılan ipliklerle birlikte, aynı ürün barkodunda yer alan ve her biri sayısal bir karşılığa denk gelen ince kalın çizgiler gibi gerilerek yerleştirilmiştir. Duvara asılarak sergilenecek olan “Barkod” çalışması, çerçevenin altına yığılan orijinal dokumalarla birlikte yer alacaktır. Böylece yağcıbedir halısı referansı ile yapılan Barkod çalışmasının altına orijinal yağcıbedir halısı, bardız kilimi referansı ile yapılan Barkod çalışmasının altına orijinal bardız kilimi ve ehram referansı ile yapılan Barkod çalışmasının altına da orijinal ehram yerleştirilmiş olacaktır.

Tüketim dünyasının sembolü barkodlar, 1990’lardan itibaren dönemin Amerikalı, İngiliz ve Çin’li sanatçıları tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bir kısım sanatçılar eserlerinde Barkod’un orjinal formunu ve siyah beyaz renklerini korumuşlar; bazıları ise eserlerinde kendi ifade güçlerini de katarak eşsiz işler yaratmışlardır. Barkod, sanatsal bir simge olarak günümüz sanatçıların yarattığı sanat hareketinde, çağdaş sanata yapılan bir katkıdır.

Barkod konusu daha önce güncel sanatçı Banksy tarafından ele alınmıştır. Banksy, toplumsal ve siyasi olayları ele alan çalışmalarıyla tanınan ünlü İngiliz sokak sanatçısıdır. Sanatçının Barkod Leoparı olarak da bilinen Barkod adlı çalışmasında, barkodu andıran kafesinden yeni kaçmış, ön planda bir leopar görülmektedir. Eserde ilk algılanan şey, kendi eğlenceleri için insanların hayvanları kullanmasına dair eleştiridir (Özok, 2015).

Şekil 59

Banksy, “Barcode”, 2004. Editions: 150 signed, 600 unsigned

<https://banksyexplained.com/barcode-2004/>

Buradaki barkod, aynı zamanda ürünleri standartlaştırmak, tüketimin ve kapitalizmin sembolü olarak düşünülebilir. Bu anlamda barkod şeklinde bir kafesten kurtulmayı başarmış bize yakın duran leopar, kendi irademiz ve gücümüzle kapitalist sistemden, tüketim çılgınlığından kurtulabileceğimiz izlenimini vermektedir.

Barkod: Yağcıbedir halısı için çarpana dokuma uygulaması.

Halı düğümlü dokuma tekniğinden dolayı havlı bir yüzeye sahip oluşu ile diğer dokumalardan ayrılır. Yunan kaynakları, “Doğunun Lüksü” olarak tanımladığı kıymetli yer halılarının eskiden beri bilindiğinden bahseder. Türk halı tarihi bakımından çok değerli olan ve şimdilik tek örnek olarak bilinen Pazırık Halısı Milattan Önce 5-3 yüzyıllarda Rus arkeolog Sergei Ivanovich Rudenko tarafından Altayların eteğinde yapılan kazılarda beşinci pazırık kurganında bulunmuştur. Türk halı tarihine ışık tutan bu değerli halı çözümlendiğinde özellikleri ile tarihçileri hayretler içerisinde bırakmıştır. Halı bugün Leningrad Ermitage Müzesinde cam çerçeve içinde sergilenmektedir (Yetkin, 1991).

Dünya medeniyetine Türk’lerin hediyesi olan “Halı Sanatı” tarih boyunca Türklerin yaşadıkları bölgelerde dokunmuş, gelişimini sürdürmüş, göçler ve ticaret yoluyla dünyaya yayılmıştır (Aslanapa, 1987, s7).

Bu çalışma da, Anadolu halılarının zengin çeşitliliği içinden Batı Anadolu bölgesinden Yağcıbedir halısı uygulama ürünü olarak seçilmiştir. Bu halı grubunun, çok belirgin özelliği olan az sayıdaki renk ve motiflerinin, çarpana dokumalar için uygunluğu gözetilerek tercih edilmiştir. Çarpana dokuma tekniği kullanılarak Sekiz farklı dar dokuma yapılmıştır. Bu dokumalarda, çalışmanın ikinci bölümünde ifade edilmiş olan tüm teknikler uygulanmıştır. Çarpana dokuma tekniğinin elverdiği sınırlarda gerçekleştirilen dokumalarda ki hakim olan motif ve desenlerin yağcıbedir halılarını çağrıştırmaları gözetilmiştir. Malzeme olarak yün iplik renk olarak da Yağcıbedir halılarının karakteristik renkleri kullanılmıştır.

Anadolu da karakteristik özellikleri ile tanınan Yağcıbedir halıları; Balıkesir-Sındırgı Halı grubu içinde tanınırlar. Doğayla içi içe yaşayan ve doğadan beslenen yörüklerin dokudukları pırıl pırıl parlayan, koyu fakat çarpıcı olan sadece lacivert (gök), kırmızı (al), bordo (narıç), beyaz (ak) gibi renkleri, kendine has motifleri ve kısa havlı, sıkı düğüm tekniği ile çok tanınan, özgün bir halı grubudur (Ercebeci, 1997).

Yağcıbedir halılarının bördürleri genellikle yedi sıradan oluşur ve yedi kat gök inancını ifade eder. “heybesulu motifi”, tarla sınırı anlamını taşır. İç desenler den merdiven basamaklarını andıran motif “mihrap”tır, Allah’a yönelmenin ifadesidir. “Kocabaş” mihrap altında bulunan üç kocabaş, koyun sürüsünün önderi olan koçu Türklerdeki gücü ve önderliği temsil eder. “Yıldızlar”, Zemin içinde üç adet yıldız bulunur. Ortadaki yıldız güneşi, diğer iki yıldız ayı temsil eder. Güneş, dünyaya hayat veren yıldızdır, ay ise gecenin aydınlatıcısıdır. “Hayat ağacı” Genç kızların hayattan beklentilerini yansıtır ve bu motifi işleyince daha güzel

bir hayatın kendisini beklediğine inanır. “Mihrap ortasında yıldız” Aile reisini temsil etmektedir. Mihrap basamakları altında ve mihrabın içinde bulunan sallamalı çiçekler, soy kütüğü anlamına gelir. Kenarsularını zeminle birleştiren motif, sadakatin sembolü sıra dağlardır. Çift başlı kartallar ve çiçekler ise Türklerdeki dayanışmanın ifadesi olarak halıda yer alır (Bozkurt, 2020).

Bu halılar, Batı Anadolu’da Bergam’a ve çevresinde yaşayan yaycı yörüklerinin yerleşik hayata geçmeleri ile dokumaya başladıkları halılardır. Selçuklu halılarına ait etkilerin de gözlemlendiği kendine has karakteristik özellikleri ile tanınırlar. Renklerinin yalın, desenlerinin sade olmasına karşın görsel etkiler güçlü halılardır. Atkı ve çözgü ipliklerinin yün olduğu halılar Türk düğümü olarak bilinen gordes düğümü ile dokunur. Bu halıların iplikleri yöreye has kök ve bitkilerle boyanır ve boyaı solmaz. Renkler halılar kullanıldıkça güzelleşir (Atış, 1993).

Balıkesir Yağcıbedir halısının orijinal bir örneği İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesinde sergilenmektedir. Halı 18.yüzyıla tarihlenmiş olup 113x140 boyutlarındadır. Şekil 57’de sunulmuştur.

Şekil 60

Yağcıbedir Halısı, 18. Yüzyıl 113x140

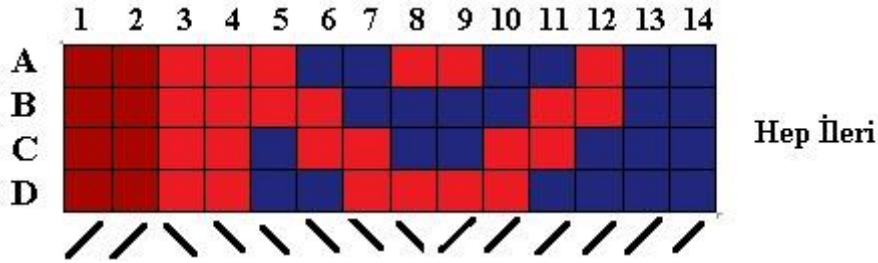

T.C. Kültür Bakanlığı Turkish Handwoven Carpets Katalog 2, 1992

Dokuma plan tabloları.

Şekil 61

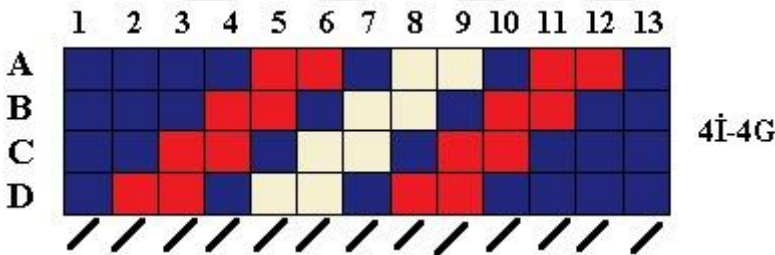
Zemin Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

Şekil 62

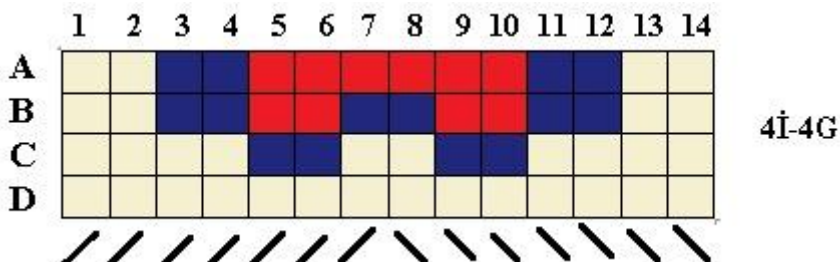
“Mihrap” Zemin Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

Şekil 63

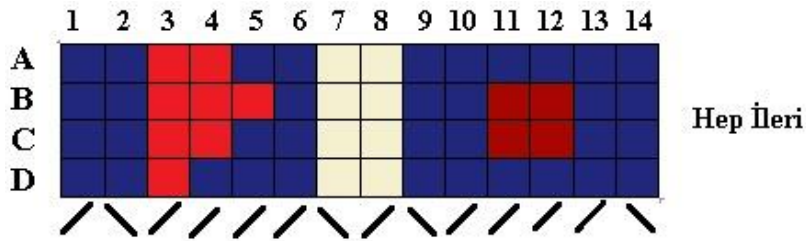
“Nazar Boncuklu” Bordür Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

Şekil 64

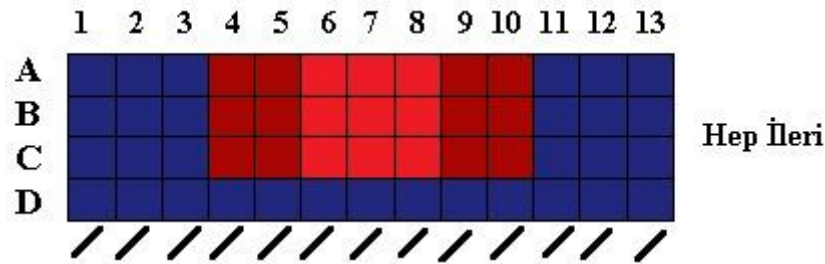
Bordür Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

Şekil 65

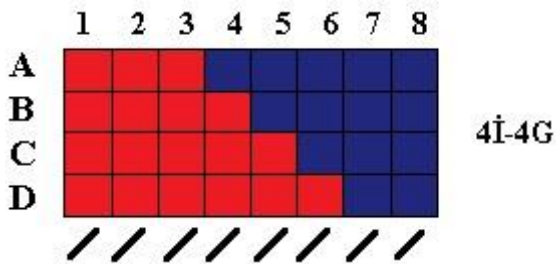
Zemin Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

Şekil 66

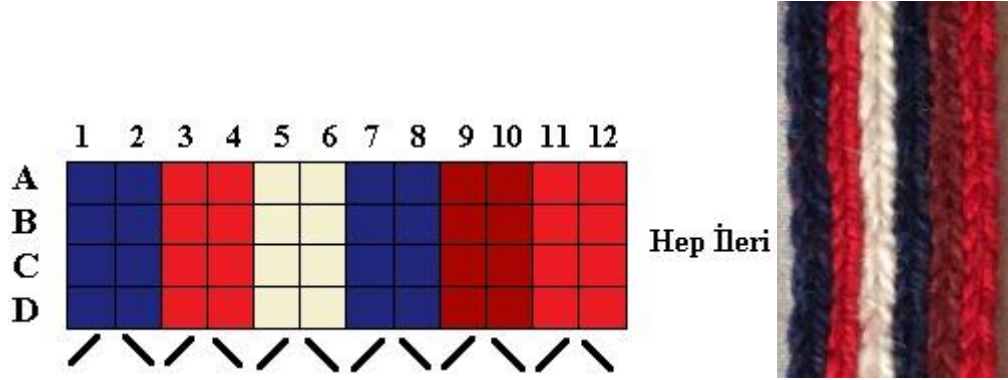
“Sıra Dağlar” Bordür Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

Şekil 67

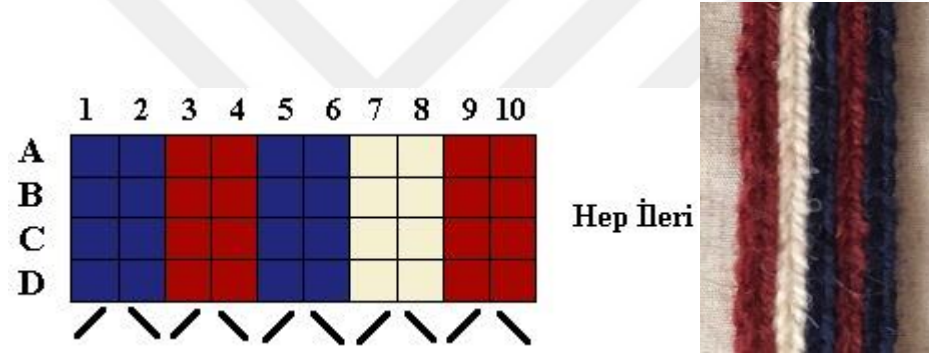
Barkod Çizgileri Şablonu ve Dokuma Uygulaması-1

(Günday, 2022)

Şekil 68

Barkod Çizgileri Şablonu ve Dokuma Uygulaması-2

(Günday, 2022)

Şekil 69

Çarpana Dokumalar ve Yağcıbedir Halısı Örneği

(Günday, 2022)

Şekil 70

Barkod ve Yağcıbedir Halısı

Barkod: Bardız kilimi için çarpana dokuma uygulaması.

Kilim; düğümlü halılar dışında kalan, düz dokuma yaygılar arasında en çok tanınan türüdür. Çözümlerin atkılar tarafından tamamen kapatıldığı atkı yüzü dokumalardır. Dikey konumda olan çözgü ipliklerinin arasından bir alttan bir üstten geçirilerek atkı ipliklerinin renk ve motifi oluşturduğu, atkı yüzü dokumalar olup ters ve düz tarafının görüntüsü aynıdır (Balpınar, 1982). Kilimi halıdan ayıran özelliği, düğüm kullanılmadığı için havsız bir yüzeye sahip olması ve sadece atkı ile çözgüden ibaret iki iplik sistemiyle dokunmasıdır.

Düz dokuma yaygı çeşitleri ile düğümlü halıların Anadolu'ya Oğuz Boyları ile birlikte geldiği düşünülmektedir. Ancak tarihi süreç içinde göçebe eşyaları arasında yer alan düz dokumalar, kullanım alanları gereği ve daha ince olmalarından dolayı halılar kadar kalıcı olamamışlardır. Doğada çabuk yok olabilen düz dokumaların yeraltı buluntularına ait çok az örnekleri bulunmaktadır (MEB, 1982).

Bu çalışma da, Anadolu’da yaygın olarak süregelmış kilim dokumacılığı içinden yöre olarak, Doğu Anadolu bölgesinden Bardız kilimi uygulama ürünü olarak seçilmiştir. Bardız kilimini yansıtan malzeme, renk ve desen özellikleri ile çarpana dokuma tekniği kullanılarak sekiz farklı dar dokuma yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ifade edilmiş olan tüm teknikler dokumalarda uygulanmıştır. Çarpana dokuma tekniğinin elverdiği sınırlarda gerçekleştirilen dokumalarda hakim olan motif ve desenlerin Bardız kilimini çağrıştırması gözetilmiştir. Malzeme olarak yün iplik renk olarak da Bardız kiliminin bitkisel motiflerini yansıtan karakteristik renkleri kırmızı, pembe, yeşilin tonları, mavi, sarı, krem ve siyah kullanılmıştır.

Bardız Kilimi, Erzurum’un Şenkaya ilçesine bağlı Bardız ve çevre köylerinde dokunan Osmanlı saray kilimlerinin devamı niteliğindeki kilimlerdir. Kilimlerin en belirgin özelliği natüralist bitkisel desenli “tepestry” tekniği ile dokunmuş, atkı ve çözgülerinin yün olmasıdır. Söz konusu teknik bitkisel motiflerin yuvarlak hatlarının dokunmasını sağlamaktadır. Yoğun bitkisel desenlerle dolgulanan kilimlerin zemin renkleri siyahtır Türk süsleme sanatlarında kullanılan bitkisel motifler; gül, lale, ağaç dalı, tomurcuk, karanfil, sümbül, hanımeli, şakayık, kiraz çiçeği, çeşitli yapraklar ve ağaç olarak karşımıza çıkar. Hayvansal motifler; aslan, kaplan, pars, köpek, kuş, ördek, tavus kuşu vb. dur. Ayrıca bazı çengel, madalyon, ibrik, vazo, sütun gibi sembolik motiflerde kullanılmaktadır (Parlak, Ergüder, 2010).

Erzurum /Bardız kilimlerinin ana motifi “gül” olup gerçeğe yakın şekilde işlenen bu motif, vazo içerisinde veya buket halinde görülmektedir. Gül motifi, cenneti sembolize eder, hem orta zeminde hem de bordür kısmında işlenmiştir. Hayat Ağacı, sonsuzluğun ve ölümsüzlüğün sembolüdür. Bu motif, ölümsüzlüğün ve ölümden sonra yaşam olduğunu sembolize eder. Sarıkamış kilimlerinde kullanılan bir motiftir. Genellikle seccadelerin orta kısımlarında ve mihrap boşluklarında yer almaktadır. Yaprak Motifi, hayat ve ölümle ilgili bir motiftir. Genellikle kilimlerin bordür kısımlarında görülür. Bütün bu motiflerin sembolik bir anlamları ve verdikleri mesajları olup rastgele seçilmiş motifler değildir. Bardız kilimlerinin Anadolu kadınının sözsüz yazı dili olup sadece süsleme amacıyla kullanılmadığı bir gerçektir (Eroğlu, 2022).

Osmanlı saray kilimlerinin benzer özelliklerini taşıyan Bardız kilimlerinin yüzey dolgusu bordürle çevrelenirken köşeleri vardır. Bordüre yörede “yelen” denir. Kilimlerde kırmızı, bordo, yaprak yeşilleri, mavi doğal bej gibi canlı renkler hakimdir ve siyah zemin üzerinde bu renklerin gücü artarak yansır. Kilimlerde kullanılan iplikler kök boyalarla boyandığı için renkler solmaz yaşadığı sürece canlılığını korur (Parlak, Ergüder, 2010).

Anadolu'ya göçler yoluyla yayılan dokumalar arasındaki Bardız kilimleri ile; Iğdır, Sarıkamış, Kağızman, Sakarya, Karabağ'da dokunan kilimlerin benzer özelliklerde olması, aynı kültürden gelen göçerlerin değişik bölgelere yerleşmelerinden kaynaklıdır.

Şekil 71

Bardız Kilimi Örneği

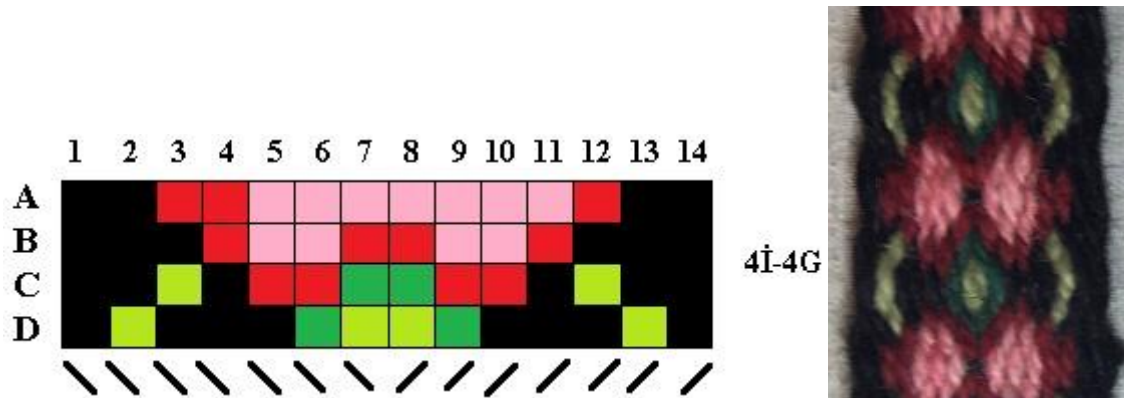

(Ergüder& Parlak, 2010)

Dokuma plan tabloları.

Şekil 72

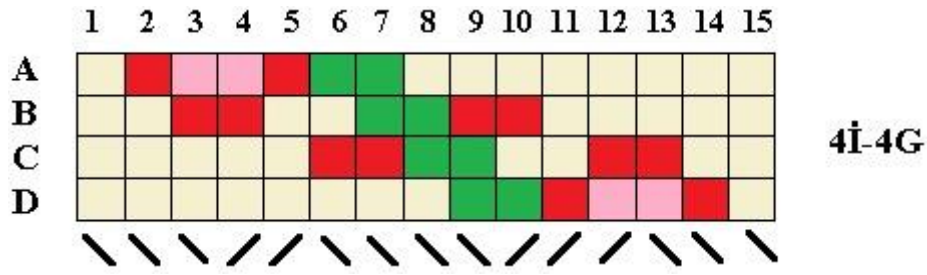
Gül Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

Şekil 73

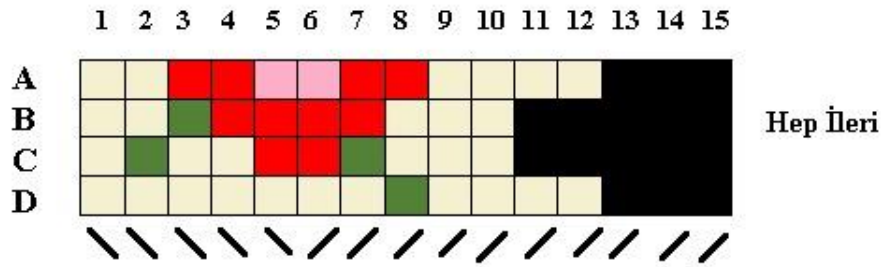
Bahar Dalı Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

Şekil 74

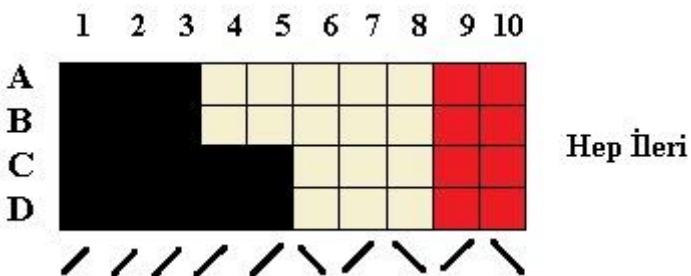
Çiçekli Bordür Şablonu ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

Şekil 75

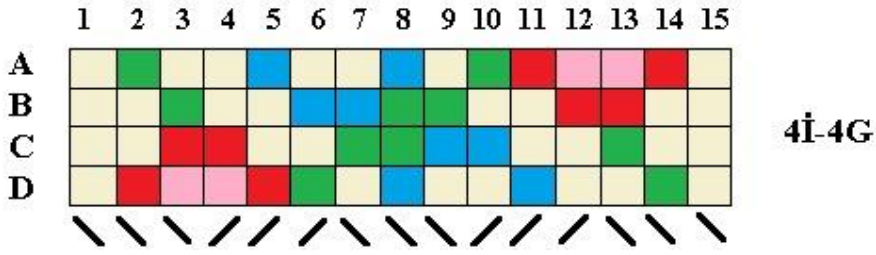
Dişli Bordür Şablonu ve Dokuma Örneği

(Günday, 2022)

Şekil 76

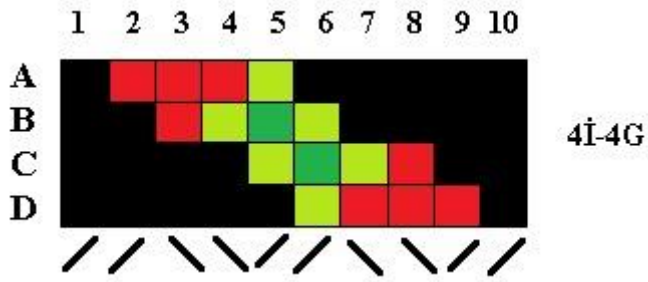
Bahar Dalı Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

Şekil 77

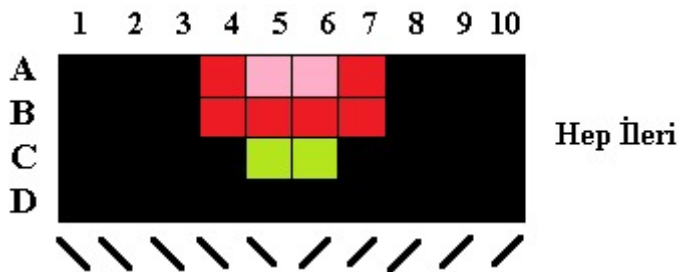
Tomurcuk Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

Şekil 78

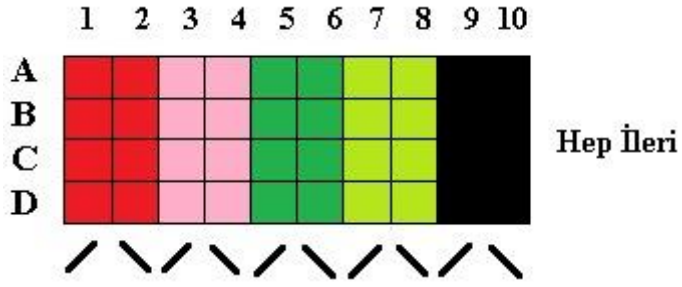
Lale Motifi ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

Şekil 79

Barkod Çizgileri Şablonu ve Dokuma Uygulaması

Şekil 80

Çarpana Dokumalar ve Bardız Kilimi Örneği

(Günday, 2022)

Şekil 81

Barkod ve Bardız Kilimi

Barkod: Ehram dokuması için çarpana dokuma uygulaması.

Ehram, bezayağı dokuma yani düz bez dokuması olarak bilinir. Atkı ve çözgülerin eşit şekilde, birbirinin altından ve üstünden geçtiği dokumadır. Normal gerilimdeki atkı ve çözgülerin arasından orta gerginlikte atkılarının geçirilmesi ile dokunur. Yüzeyde atkı ve çözgülerin eşdeğer görünüme sahip olduğu dokumalardır (Balpınar, 1982).

Dokumacılık, insanlığın giyinme, örtünme, barınma, soğuktan korunma gibi ihtiyaçlarından doğmuş olan en eski el sanatıdır. Erzurum ve Bayburt yöresine ait “Ehram” dokuması Arapça kökenli bir kelime olup haram, mahrem anlamına gelmektedir. Yörede mahremiyete dayalı giyim şeklinin önemli parçası olmuştur. Ehramı, bu bağlamda değerlendirmek gerekirse İslamiyet den sonra Müslümanların Hac görevi sırasında örtünmenin zorunlu olduğu dikişsiz dokuma ürüne “ehram” denilmesi aynı amacı destekler.

Erzurum deniz seviyesinden 1890 m yükseklikte olmasından kaynaklı iklim şartları diğer illere göre farklılık gösterir. Kışları çok soğuk sert geçtiği için insani ihtiyaçlar bu yönde şekillenir. Şehrin coğrafi özelliklerinden dolayı hayvancılık gelişmiş ve hayvancılığın geliştiği diğer bölgelerde olduğu gibi Erzurum’da da dokumacılık en önemli el sanatı olarak gelişmiştir. (Yağan, 1978)

Bu çalışmada Anadolu’da yaygın olarak süregelmış bez ayağı dokumacılık çeşitleri içinden Erzurum ve çevre illerde dokunmuş olan ehram uygulama ürünü olarak seçilmiştir. Ehramın malzeme, renk ve nakış özellikleri ile çarpana dokuma tekniği kullanılarak sekiz farklı dar dokuma yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ifade edilmiş olan tüm teknikler dokumalarda uygulanmıştır. Çarpana dokuma tekniğinin elverdiği sınırlarda gerçekleştirilen dokumalarda hakim olan nakış ve renklerin ehramları çağrıştırmaları gözetilmiştir. Malzeme olarak saf koyun yününden eğrilmiş ehram ipliklerinin beyaz, siyah, mor, boz, kahverengi renkleri kullanılmıştır.

Ehramcılık yörede genellikle kadınlar tarafından yürütölmüş dokuma çeşididir. Baharda kırkılan koyun yünlerini, en yakınlarında bulunan derelerde bol sularla yıkar temizler ve kuruturlar. Kuruyan ve renklerine göre sınıflandırılan yünler demir dişli taraklarda taranarak kaba liflerinden ayrıştırılırlar. Bu taranmış yünler yine kadınlar tarafından eğrilerek ip haline getirilir, eğirme acarına bölgede “teşi” denir. Eğrilen ipler ne kadar ince ise o kadar makbuldür (Yağan, 1978).

Ehramlar saf koyun yününden beyaz, siyah, kırmızı, mor, boz, şekeri boz, kahverengi olarak tanımladıkları koyunun kendine has renkleriyle eğrilerek elde edilen ipliklerin tezgâhlarda hem atkî (yatay iplik) hem de çözgü (dikey iplik) olarak kullanılması ile dokunmuş ürünlerdir İki parça halinde dokunup tezgâhtan çıkarıldıktan sonra birbirine dikilerek oluşturulur. Yaklaşık 250x185 cm ölçülerindedir (Çelik, 1997).

Ehram dokumalarda, dokuma sırasında atkî ve çözgüde kullanılan yün iplikler dışında tercih edilen farklı bir renkteki ipliklerle dokuma zeminine belli aralıklarla küçük nakışlar yerleştirilir. Bu nakışların diğer dokumalardaki gibi anlamları, bu anlamlara bağılı mesajlar içermediğı, sadece çeşitli nesnelere benzetildiğı düşünölmektedir. Çok yaygın kullanılan bu nakışlara; pirinç deni, hanımeli, reyhan dalı, ceviz kanadı, elma şelege, çark yıldızı, elmas küpe, mercimek, arı dala konu, ceylan boynuzu, nar çiçeğı vb. isimleri vardır. Ayrıca ehram kenarlarına gelen bordür şeklindeki nakışları da zincir haşıye, aynalı kutu, zincir, saat kordonu gibi isimleri ile tanınır (Çelik, 1997).

Günümüzde örtünme amaçlı kullanımı kırsal bölgeler dışında çok azalmış olmakla beraber başka kullanım amaçları için ehram üretiminin hızı ve kalitesi artmıştır. Birçok özel

atölye yanında halk eğitim merkezleri, belediyeler ve bazı eğitim kurumlarında çeşitli projelerle aslına uygun ehramlar dokunmaktadır.

Şekil 82

Ehramın Örtünme Şekilleri

(Yağan, 1978)

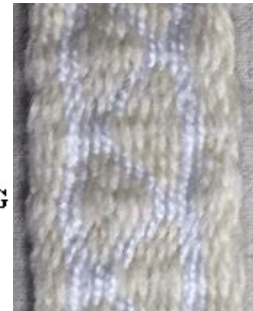
Dokuma plan tabloları.

Şekil 83

“Zincir Haşiye” Bordür Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
A																		
B																		
C																		
D																		

4İ-4G

(Günday, 2022)

Şekil 84

“Aynalı Kutu” Bordür Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
A																						
B																						
C																						
D																						

(Günday, 2022)

Şekil 85

Bordür Motif Şablonu ve Dokuma Uygulaması

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
A																						
B																						
C																						
D																						

(Günday, 2022)

Şekil 86

“Zincir Haşiyeye” Bordür Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

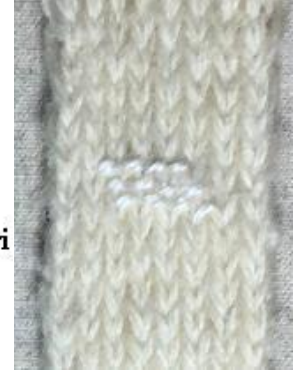
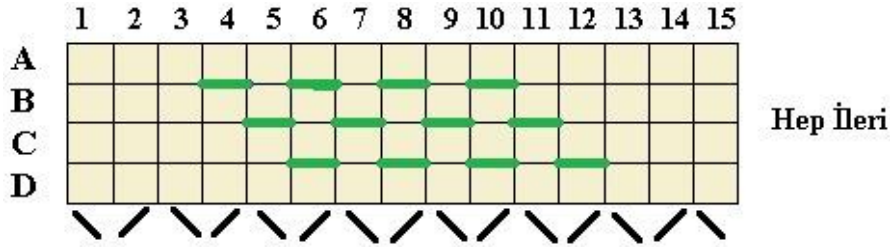
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
A														
B														
C														
D														

(Günday, 2022)

Şekil 87

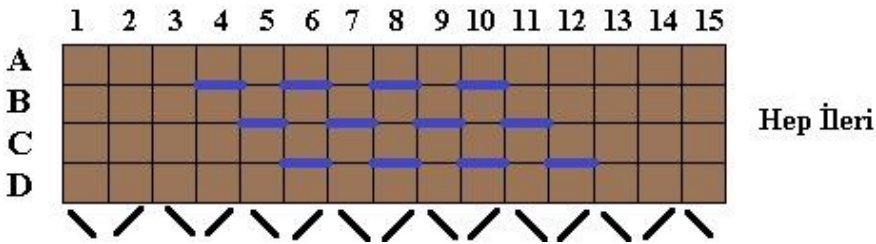
“Pirinç Deni” Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

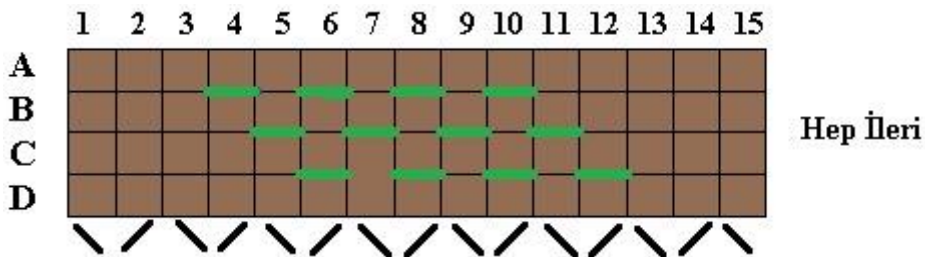
Şekil 88

“Pirinç Deni” Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

Şekil 89

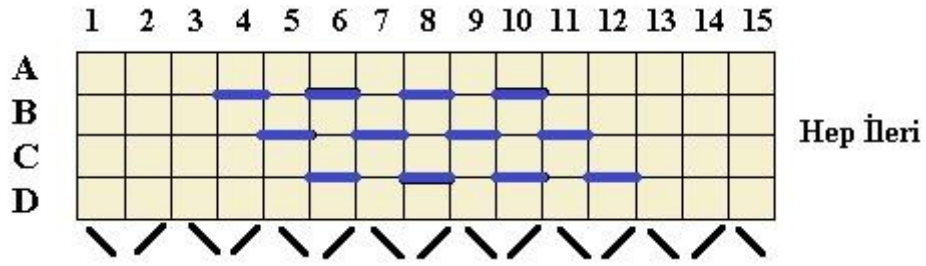
“Pirinç Deni” Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

Şekil 90

“Pirinç Deni” Motifi Şablonu ve Dokuma Uygulaması

(Günday, 2022)

Şekil 91

Çarpana Dokumalar ve Ehram Örnekleri

(Günday, 2022)

Şekil 92

Barkod ve Ehramlar

Şekil 93

Barkod : Yağcıbedir 55x95 cm

Şekil 94

Barkod: Bardız 55x95cm

Şekil 95

Barkod: Ehram 55x95cm

Uygulamanın Düşünsel Yönü

İnsanlık tarihi boyunca insanlar konuşma gibi direk iletişim yollarının dışında, söze dökemediklerini dolaylı yoldan ifade etmeye yarayan çeşitli sanatsal yöntemler kullanmışlardır. Bunlardan biri de geleneksel el dokuma sanatlarıdır. Türklerin tarih boyunca uyguladıkları dokuma kültürü, günümüzde sanat halini alarak modern hayatın bir parçası olmuştur. Anadolu kadınının sözsüz yazı dili ve duygularını anlatım biçimi olmakla birlikte soyut sanatın en yaratıcı ve en içten duygu düzeyindeki ifade biçimidir. Farklı kullanım alanıyla işlevsel olma özelliğinin yanısıra malzeme, desen ve renk özelliği ile el dokuma sanatları toplumların yaşamında çok önemli bir yere sahip olmuştur.

Çarpana dokumalar, özellikle göçebe olarak yaşayan toplumların yaşam alanlarını değiştirmelerine bağlı olarak ihtiyaç duydukları, bağlayıcı özelliği ile kullanılan dokuma türüdür. Bu anlamda kökende göçebe olma özelliğiyle Türk kültüründe çok önemli bir yer tutar. Kuzeyden güneye, doğudan batıya bütün medeniyetlerin kültürel dokusunda yer alan bu özel dokumaya İngiltere, İsveç, Amerika gibi dünyanın bütün ülkelerindeki müzelerde rastlamak mümkündür. Dokuma kartlarının hareketlerine bağlı olarak sonsuz desen olanağı sunan çarpana dokuma, yüzyıllar süren bir sessizliğin ardından son yıllarda yeniden keşfedilmiş ve özellikle de moda sektöründe oldukça önem kazanmıştır.

Geleneksel olarak, dokuyucularının kadın olması sebebiyle kadına atfedilen dokuma sanatı, çeşitli sebeplerle kendilerini sözel olarak ifade edemeyen kadınların, desenler, şekiller ve renklerle baş başa kaldıkları özgür bir alandır aynı zamanda. Böylece yaşadıkları toplumun kültürlerini ve inançlarını da bildiren tarihi bir belge niteliğindedir. Anadolu’da asırlarca hüküm süren medeniyetlerin ışığı altında gelişim gösteren dokumacılık sanatı, nesilden nesile aktarılan ve yörsel özellikler gösteren dokuma örnekleriyle doludur.

Geleneksel el dokuma sanatı ürünlerinin güncel sanat içinde malzeme olarak değerlendirilmesi ancak 20.yüzyılda gerçekleştirilmiştir. Hatta 18. Yüzyılda İngiltere Kraliyet Akademisinin el sanatlarını resim ve heykel gibi yüksek sanatların içerisinde yer almasına izin vermediği için yasakladığı bir dönem de söz konusu olmuştur.

El dokuması olarak dokunup güncel sanat içinde değerlendirilen halı, kilim, çeşitli dokuma ve tekstil ürünleri gibi, çarpana dokumalarında güncel sanat projesi olarak değerlendirilmesi düşünülmüş olup, bu anlamda uygulanan “Barkod” adlı çalışma, çarpana dokumalardan oluşan güncel sanat önermesi olarak sunulmuştur. Çarpana dokumanın iki şeyi birbirine bağlayan, ya da bir şeyi toplayıp bir araya getiren birleştirici özelliği, bu çalışmanın kimlik kodlarını içeren Barkod olma özelliğinin yan anlamı olarak da okunabilir.

Sonuç

Çarpana dokumacılığının, Dünya’da birçok uygarlık tarafından yüzyıllar boyu kullanılmış olduğu bilgilerine günümüzde yazılı kaynaklardan ve günümüze kadar korunarak gelebilmiş müzelerde veya özel koleksiyonlardaki dokumalardan ulaşabilmekteyiz. Yazılı kaynaklarda araştırmacılar, çarpana levhalar ve çarpana dokumaları tarihinin çok eskilere dayandığını belirtmektedir. Bu alandaki araştırmalar son yüzyılda yapılmaya başlanmış olmakla beraber daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu görülmüştür. Bu araştırma sonucunda birçok kaynakta 342 çarpana ile dokunmuş olduğundan bahsedilen dokuma çarpana dokuma tekniği ile dokunduğu belirtilen Ramses Kuşağı’nın aslında çarpana dokuma olmadığı, çözgü yüzü keten dokuma olduğu bilgisi tespit edilmiştir.

Şehirleşme, endüstriyel ürünlerin yaygınlaşması, tarımda makinalaşma, geleneksel giyimlerin moda ya yenik düşmesi çarpana dokumalara olan ihtiyacın ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu teknik halk arasında genç kuşaklara öğretilmediğinden çarpana dokuma yapan son dokuyucuların da ölmesi ile unutulması kaçınılmaz olmuştur.

Anadolu el dokumaları içinde yer alan halı sanatının yüzyıllarca yaşadığını ve yüzyılların akışı içinde gelişim ve değişim gösterdiğini biliyoruz. Halı, tarih içerisinde ticarete ve temsilde kullanılmış, maddi kültürün içerisinde önemli bir yer tutmuştur, başlangıçta bir takas ve diplomasi ögesi olarak Rönesans Avrupa prenslerinin saraylarında yer alırken, sonrasında Avrupalı sanatçıların tablolarında halı kavramı öncelenmiştir. Bu da halıların yüzyıllarca süregelen tanınırlığına katkı sunmuştur. 15. ve 16. Yüzyıllar da Hans Holbein, Lorenzo Lotto, Carlo Cirivelli gibi ressamların resmettikleri bu halılar kendi adlarıyla tanınsa da Anadolu halısı oldukları gerçeğini değiştirmemiş, hatta Bergama halıları, hayvanlı halılar ve uşak halılarının dünyaca tanınırlığına katkı sunmuşlardır. Sanatın evrenselleği ve sürekliliği içinde kavramların sanat dilinde üretimlerinin edinimleri göz ardı edilmemelidir.

Halı ve Killim, Anadolu kadının sözsüz dilinin ifade biçimi olan ve motif yoluyla okunabilen düz dokumalar olarak yaşamın içinde kullanılmıştır. Ehram ise koyunların doğal yünlerinden dokunmuş incecik bir o kadarda estetik dokumalar olup günlük hayatta örtüme amaçlı kullanılmış dokumalardır. Bu araştırma, bütün bu dokumalar ve nicelerinin varlığı Anadolu da el sanatlarının ne kadar gelişmiş olduğu ve yüzyıllarca sürdüğü sonucuna ulaştırmıştır.

Faig Ahmed Orta Asya’nın geleneksel dokumalarından olan halıyı malzeme olarak ele alıp ürettiği eserleri ile çağdaş sanat yapımcıları içinde olmuştur. Dokuma geleneğini, çağdaş

sanat içinde ele alan çok sayıda sanatçı olmakla beraber doğunun Azerbaycan halıları, ilk kez sanatçı Faig Ahmet ile güncellenmiştir. Ahmed'in sanat eserleri, geleneksel el sanatlarının, hiper-çağdaş yorumlarıyla oluşmaktadır. Bu hiper-çağdaş yaklaşım, genellikle pikselleşme, üç boyutlu şekiller, desenlerin eriyerek akan boya ya da dijital olarak bozulmuş görsellere dönüşmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Sanatçı, eserlerini eskizlemek için bilgisayar kullanmış ve tasarımlarını dokumak için geleneksel halı dokuma tekniklerini seçmiştir. Ahmed'in halıları genellikle Azerbaycan'ın eski dokuma geleneklerine dayanan, el dokuması ve geleneksel motifleri olan halılardır. Ahmed'e göre sanat, geçmişle bugünü, gelenekle modernliği birbirine bağlayan mükemmel bir geçittir.

Bu çalışmanın uygulama raporunda, güncel sanat içerisinde değerlendirilmek üzere geleneksel dokuma sanatı olan çarpana dokumalar kullanılmıştır. Faig Ahmed ve diğer güncel sanatçıların eserlerinde medium olarak halı, kilim, testil ürünleri gibi geleneksel dokumaların kullanıldığı görülmüş, bu tez araştırmasında da çarpana dokumanın güncel sanat içerisinde kullanımı sağlanmıştır. Bu anlamda çarpana dokunularak gerçekleştirilen "Barkod" çalışması, güncel sanat önermesi olarak uygulanmıştır. Barkod çalışmasının üçlü referansı olarak halıda "Yağcıbedir halısı", kilimde "Bardız kilimi" ve düz dokumada "Ehram"a yer verilmiştir.

Günümüzde çarpana dokuma geleneğinin sürdürülebilmesi için onlara, içinde bulunduğumuz çağın tüketim anlayışına karşı duruşla yeni alanlar açmak üzere estetik ve geleneksel değerler taşıması koşuluyla güncel ve geleneksel malzemelerle yaşamın içine alınması fikri önemslenmelidir. Sanatsal çalışmalar yanında günlük kullanım nesneleri olarak üretimler yapılmalıdır.

El dokumaları, Anadolu'da daha çok geleneksel kullanım alanlarında, ihtiyaç doğrultusunda dokunmuş ve kullanılmıştır. Günümüze ulaşmış olan eski örneklerin özenle korunması, yeni üretimlere kaynak teşkil etmesi bakımından oldukça değerlidir. Ayrıca bu örnekler etnoğrafik ürünler olarak maddi kültür mirası olup, çok iyi korunarak gelecek nesillere aktarması sağlanmalıdır.

Bu bağlamda uygulama çalışmalarım da, çarpanalı dokumaların geleneksel teknik, motif ve malzeme özelliklerini koruyarak, çağdaş, fonksiyonel, estetik niteliğe sahip olmaları gözetilmiştir. Tamamen özgün tasarımlar olarak, ulusal ve uluslararası platformlarda sergilenebilir nitelikte, kimliğimizi ve kültürümüzü yansıtan özelliklerde tasarlanarak toplumsal fayda sağlaması amaçlanmıştır.

Somut olmayan kültürel değerler içerisinde yer alan çarpanalı dokumalar; dokuyucunun sahip olduğu bilgi ve becerisi doğrultusunda yaratıcılığını uygulamasına olanak sağlayan, çeşitli alanlarda temel veya yardımcı ürün olarak kullanılabilme özelliği bulunan dokumalardır.

Ayrıca estetik değeri taşıyan bu dokumaların tekniğinden kaynaklanan, sağlam yapısal özelliği birçok alanda kullanılmasına olanak verir. Kültürel miras, ait olduğu toplumun ortak geçmişini anlatan, aralarındaki dayanışma ve birlik duygularını güçlendiren büyük bir hazinedir. Toplumların tarih boyunca biriktirdikleri deneyimleri, gelenekleri ve sanatlarının devamlılığı, geleceğin doğru kurgulanmasını sağlamaktadır. Sanatçılara düşen, bu kültür miras olan dokumayı, günümüz ihtiyaçları doğrultusunda ve farklı alanlarda kullanılabilir nitelikte üretmek olmalıdır. Üretilen yeni tasarımlar, bu köklü sanatımızın yaşatılması ve geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Çarpına dokuma tekniğinin üniversitelerin ilgili bölümlerinde, eğitim kurumlarında, özel atölyelerde öğretime dahil edilmesi bu dokumanın gelişimine katkı sağlaması açısından önemsenmeli ve çeşitli organizasyonlarda Workshop olarak uygulanması ile üzerine dikkat çekilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar, B.B. (1982). *Türk Düz Dokuma Yaygıları*. Eren
- Antmen, A. (2017). *20.yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. Sel.
- Akan, M. (2016). *Anadolu Yörük Yaşamında Dokuma Geleneği*. Cilt 4, Sayı 7, DOI: 10.7816
<https://www.kalemisidergisi.com/makale/pdf/1452601600.pdf>
- Altuntaş, M.E. (2014) *Çarpanalı Kolan Ve Yer Tezgâhında Kolan Dokumaların Teknik Ve Geleneksel Özellikleri* (Tez No.381554) [Yüksek Lisans, Gazi Üniversitesi, Ankara] Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi
- ARİŞ (1997). Sayı 1 Balıkesir Sındırgı Halıları Sergisi, Şebnem Ercebeci s,36
- Aslanapa, O. (1987). *Türk sanatının bin yılı*. Eren Kitabevi
- Aslanapa, O. (1993). *Türk sanatı*. Remzi Kitabevi
- Atlıhan, Ş. (2017). *Anadolu ve Topkapı Sarayı'ndan Çarpana Dokumalar*. Marmara Üniversitesi Yayınevi.
- Atış, D. (1993). *Yağcıbedir Halılarının Günümüzdeki Durumu* (Tez No.027086) [Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi, İstanbul] Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi
- Baydemir, E. (2022). Azerbaycan'ın Çağdaş Sanatçısı Faig Ahmed'in Sanat Anlayışı ve Eserlerinin Dokuma Sanatındaki Yeri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd> <https://doi.org/10.46868/atdd.174>
- Bozkurt, S. (2020) *Geleneksel Türk Halı Sanatında Kullanılan Motiflerin Anlamları: Sındırgı-Yağcıbedir Halıları Üzerine Göstergibilimsel Bir Analiz* Cilt 8, Sayı 1, 697 – 731 <https://doi.org/10.19145/e-gifder.641272>
- Çelik, A. (1997). Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Ens. Dergisi
- Erbek, G. "Çarpanalar", Halk Bilimi, sayı 39-40, cilt 5, Mayıs-Haziran 1978
- Erbek, G. "Çarpana Dokumaları", Türkiyemiz, sayı 30, Şubat 1980, s. 7-11.
- Ergüder, A.A. (2007). *Vadisinde Düz Dokumalar*. Oltu Ticaret ve Sanayi Odası
- Eroğlu, A.A. (2022). "Sarıkamış Kilimleri" Arış <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2863918>
- Gombrich, E.H. (1984). *Sanatın Öyküsü*. Remzi Kitabevi
- Katarsis: (<https://www.freudien.com/blog/soz/katarsis-nedir.html> 20.10.2022 tarihinde erişilmiştir)
- Kosswig L. (1970). *Çarpanacılık ve İstanbul Topkapı Saray müzesinde bulunan çarpana dokumalar*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- M.E.B. (1982). *El dokumacılığı*
- Okca, A.K. (2016) *Geleneksel dokumalarda kadın*. Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi ISSN:1694528X <https://www.akademikbakis.org/>
- Osborne, P. (2021). *Kavramdan sonra çağdaş sanatın Felsefesi*. Tellekt
- Ölçer, N. (1995). *Geleneksel Türk Sanatları*. Kültür Bakanlığı

Oyman,N.R.(2019) “*Bazı Anadolu Kilim Motiflerinin Sembolik Çözümlemesi*”
DOI: [10.34242/akmbaris.2019.119](https://doi.org/10.34242/akmbaris.2019.119) <https://aris.gov.tr/tam-metin/873/tur>

Özok, A. (2015). *Barkod'un bir sembol olarak çağdaş sanatta yeri*. (Tez No.425539) [Sanatta Yeterlilik, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul] Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi

Parlak, T. & Ergüder, A.A. (2010). *Bardız Kilimleri*. Erzurum

Ramses Kuşağı(<https://www.liverpoolmuseums.org.uk>,15.10.2022 tarihinde erişilmiştir.).

Ramses Kuşağı ve detayı [Resim] (<https://www.liverpoolmuseums.org.uk>,15.10.2022 tarihinde erişilmiştir.).

Sarioğlu, H. & Ergenekon, C. & Ülger, N. & Başaran, N. (2005). *Çarpana Dokumalar*. Ya-Pa

Sofuoğlu, F. (2019) *Tekstil sanatında zanaatin yeri*. (607872) Yüksek Lisans Marmara Üniversitesi İstanbul Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi

Söğüt, B. (2015) *Stratonikeia'nın Yerleşim Tarihi ve Yapılan Çalışmalar*. PDF

Sönmez, T.D. (1995). *El dokumacılığı ve çarpana dokuma*. Ankara

Turkish Handwoven Carpets, (1992). Catalog 2. T.C. Kültür Bakanlığı

UNESCO (<http://kulturturizm.gov.tr>. 11.10.2022 tarihinde erişilmiştir.)

Uzunöz, S. Y. (2020). Tekstil sanatlarında çarpana dokuma tekniğinin kullanımı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(29), 308-328.

Yağan, Ş.Y. (1987). *Türk El Dokumacılığı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları AKADEMİK

Yılmaz, M. (2013). *Modernden Postmoderne Sanat*. Ankara:

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Melek GÜNDAY

Doğum Yeri ve Tarihi :

Ev Adresi ve Tel. :

Tel.

E-mail

EĞİTİM

Atatürk Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Makine Resim Konstrüksiyon Bölümü (1982)

Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü (1999)

KİŞİSEL SERGİLER

Gelenekselden Bugüne Bakmak (2006-Erzurum)

KARMA SERGİLER

Kültür Bakanlığı DÖSİM sergisi (2006)

Bayburt Üniversitesi sergisi (2017)

Bayburt Belediyesi Cumhuriyet Bayramına Özel Sergi (2017)

İsveç Upsala Üniversitesi Halk Kültürü A.K. 69. Uluslararası Sempozyum Sergisi (2017)

Üsüp Uluslararası Vizyon Ünivesitesi Türk Kültürü Sempozyumu Sergisi (2018)

Elibelinde Grubu 2. Geleneksel Tekstil sanatları Sergisi Yatağan/Muğla (2019)

Atatürk Üniversitesi 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı Online Sergi (2019)

Elibelinde Grubu 3. Geleneksel Tekstil sanatları Sergisi Yatağan/Muğla (2022)

23. Uluslararası Büyükçekmece Festivali Sergisi (2022)